

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér Arteterapie

Bakalářská práce

Výtvarná tvorba členů rodiny alkoholika

Vypracovala: Anna Mitchell
Vedoucí práce: PhDr. Yvona Mazehóová, Ph.D.

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

13. 7. 2017

Podpis studenta

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku příbuzných alkoholiků a jejich výtvarnou tvorbu. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy týkající se této problematiky, zejména pojmy alkoholismus, příbuzní alkoholiků, dospělé děti alkoholiků a spoluzávislost. Práce se mimo jiné zaměřuje na vliv alkoholického prostředí na vývoj jedince a možnosti, jak pomoci lidem, kteří se potýkají s alkoholismem blízké osoby. Mezi tyto možnosti hlavně patří svépomocné skupiny, kde se setkávají lidé s podobnými problémy a předávají si zkušenosti. V neposlední řadě je v práci věnován prostor i možnosti využití arteterapie s příbuznými alkoholiků.

Praktická část má za cíl zjistit, jak se alkoholismus projevuje ve výtvarné tvorbě žen, které mají či měly v rodině alkoholika a jak je ovlivnil v jejich dospělém životě. V prezentovaných obrázcích se zjišťovalo, zdali měly společné prvky v barevnosti či kompozici a jestli se v nich projevil alkoholismus či spoluzávislost.

Klíčová slova: alkohol, alkoholismus, arteterapie, příbuzní alkoholiků, rodina, spoluzávislost

Abstract

This bachelor thesis focuses on the topic of relatives of alcoholics and their art work. The theoretical part defines basic concepts concerning this topic: alcoholism, adult children of alcoholics, relatives of alcoholics, and codependency. This thesis also focuses on the influence an alcoholic environment can have on an individual's development and on different methods to help people who are fighting a loved one's alcoholism. The primary method discussed is self-help groups where people with similar problems meet and share their experiences. Finally, this thesis also considers the option of using art therapy with relatives of alcoholics.

The practical part's goal is to find out how alcoholism manifests in the artwork of women who currently have or used to have alcoholics in their families and how it has affected their adult lives. It examines whether paintings presented by the women have common elements of color or composition and whether alcoholism or codependency manifests in them.

Keywords: alcohol, alcoholism, art therapy, relatives of alcoholics, family, codependency

Vysoká škola: Jihočeská univerzita

Fakulta: Pedagogická

Ateliér arteterapie

Školní rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

pro: Anna Mitchell

obor: Arteterapie

Název tématu:

Výtvarná tvorba členů rodiny alkoholika

Název tématu v Aj:

Art Work of Family Members of an Alcoholic

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, PhDr. Yvoně Mazehóové, Ph.D., za její odbornou pomoc, cenné rady, věcné připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

I.	ÚVOD	1
II.	TEORETICKÁ ČÁST	3
1.	Alkoholismus.....	3
1.1	Typy a stádia závislosti na alkoholu	4
1.2	Alkoholismus a rodina.....	5
2.	Vliv rodiny na utváření osobnosti jedince	8
2.1	Vliv alkoholického prostředí na utváření osobnosti	11
2.2	Manipulace v rodině	11
3.	Příbuzní alkoholiků.....	13
3.1	Dospělé děti alkoholiků	14
3.2	Partneři/Partnerky alkoholiků	16
4.	Pomoc příbuzným alkoholiků	19
4.1	Prevence	19
4.2	Jak se zbavit spoluzávislosti	20
4.3	Svépomocné skupiny	22
4.4	Možnost využití arteterapie pro práci s příbuznými alkoholiků	25
5.	Shrnutí teoretické části.....	27
III.	PRAKTICKÁ ČÁST	29
1.	Výzkumné šetření	29
2.	Výzkumné otázky	30
3.	Interpretace výtvarného vzorku	30
3.1	Charakteristika zkoumaných jedinců	31
3.2	Celková analýza výtvarných vzorků	34
3.3	Mořská panna	46

3.4 Perníková chaloupka	54
3.5 Adam a Eva.....	61
3.6 Červená Karkulka	70
4. Diskuse	76
IV. ZÁVĚR.....	78
V. BIBLIOGRAFIE	80
VI. PŘÍLOHY	82
1. Rosalinda.....	82
2. Amélie	83
3. Edita	86
4. Milena	90
5. Karolína	92
6. Miranda.....	94
7. Angela	96
8. Charlotte	98

I. ÚVOD

Česká Republika je na prvním místě v žebříčku zemí s nejvyšším procentem konzumace alkoholu. Alkohol je všude kolem nás – v televizi, v rádiu, na internetu, na billboardech atd. Ze všech stran se na nás valí reklamy na alkohol, zejména na pivo. Alkoholové společnosti sponzorují naše sportovce i třeba na Olympijských hrách. Není tudíž divu, že v České republice je velké procento lidí závislých na alkoholu. A ačkoli je v naší zemi velký důraz na prevenci a neustále přibývá zdravotnických zařízení, komunitních center a svépomocných skupin, nezdá se, že by se zdejší situace lepšila.

V naší společnosti věnujeme velkou pozornost lidem závislým na alkoholu, ale téměř nulová pozornost je věnována lidem, kteří jsou těmto závislým nejbližší – rodinným příslušníkům a partnerům. Z tohoto důvodu jsem si za téma své bakalářské práce zvolila problematiku alkoholismu s pohledu příbuzných alkoholiků, a to v arteterapii. Toto téma je mi velmi blízké, protože jsem sama vyrůstala v alkoholické rodině, konkrétně s otcem – alkoholikem a později i sestrou – alkoholičkou. Přes dva roky už pracuji s problémy, které mi tato situace způsobila, ale ráda bych zjistila, jak se tyto dopady projevují ve výtvarné tvorbě. Zároveň bych chtěla zjistit, jak může arteterapie pomoci vyrovnat se s dopady této závislosti a tím pádem ulehčit klientům život.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě základní části: teoretickou a praktickou. Teoretická část se nejprve zabývá vymezením pojmu alkoholismus, genetickými predispozicemi, jeho stádií, a dopady na rodinu. Dále se zaměřuje na vliv prostředí na osobnost jedince s přihlédnutím na manipulaci v rodině. Posléze objasňuje dva hlavní typy příbuzných alkoholiků – dospělé děti a partnery. Nakonec se zaměřuje na pomoc těmto skupinám. Tato sekce je hlavně zaměřena na svépomocné skupiny příbuzným a partnerům alkoholiků.

Zvláštní přihlédnutí je věnováno možnosti využití arteterapie pro tyto skupiny lidí.

Praktická část se věnuje konkrétní arteterapeutické práci s lidmi, kteří mají příbuzného nebo partnera alkoholika. V této části zkoumám a interpretuji obrázky těchto lidí a hledám společné prvky v barevnosti, symbolech a znacích. Cílem bylo zjistit, zdali je možné vytvořit samostatné arteterapeutické skupiny věnované pouze příbuzným alkoholiků. V dnešní době existuje velké množství terapií věnovaných pouze závislým a obecně se věří, že závislostí je ohrožen jen samotný závislý jedinec. Touto prací bych ráda ukázala, že alkoholismus ovlivňuje nejen závislého člověka, ale i celé jeho okolí a že se toto projevuje v jeho výtvarné tvorbě.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1. Alkoholismus

Alkoholismus neboli závislost na alkoholu je chronické onemocnění, postihující nejen jedince, který užívá alkohol, ale i jeho blízké, konkrétně přátele, a hlavně rodinné příslušníky. Alkoholismus patří mezi nejzávažnější a nejrozšířenější formy závislosti. Alkoholismus totiž postihne člověka nejen po stránce fyzické, ale především po stránce psychické. Na alkoholismu je jedním z nejzávažnějších problémů fakt, že alkohol je legální substance a k tomu se v naší společnosti vyskytuje úplně všude.

V Čechách se tento problém často bagatelizuje. Z dostupných statistik vyplývá, že alkoholismus v Česku postihuje 25% mužů a 10% žen.¹ V řádu to jsou desetitisíce lidí, kteří problematicky konzumují alkoholické nápoje. Problém je, že alkoholismus se řadí mezi nejrozšířenější nemoci, ale mluví se o něm nejméně. „Slovo alkoholik je pro člověka, který pije přes míru, stejně jako pro členy jeho rodiny, tabu. Je poznamenán hanbou a pocitem viny, a tak se ho nikdo neodvážá vyslovit mnohdy celá léta.“ (Ühlinger & Tschui, 2009)

Na závěr ještě stojí za to zjistit, jak se na alkoholismus jako nemoc dívají sami členové Anonymních Alkoholiků (AA):

Nemoc tohoto typu – a my jsme dospěli k víře, že alkoholismus nemocí je – zasahuje lidi okolo nás způsobem, který nemá s jinými lidskými nemocemi srovnání. Když člověk onemocní rakovinou, všichni ho litují a mají s ním soucit. Ale s alkoholickou nemocí je tomu jinak, protože je doprovázena naprostou devastací všeho, co má v životě nějakou cenu. Zasahuje všechny osoby, s nimiž přišel postižený do styku. Nese s sebou neporozumění, zášť, finanční nejistotu, rozhořčené přátele a zaměstnavatele, pokřivené životy nevinných dětí, nešťastné manželky a rodiče – každý může do tohoto seznamu někoho přidat. (Anonymní alkoholici, str. 18) (Anonymní

---

¹ Čerpáno z internetových stránek: <http://www.alkoholik.cz/zavislost/>

alkoholici: příběh o tom, jak se tisíce mužů a žen vyléčilo z alkoholismu, 1996)

1.1 Typy a stádia závislosti na alkoholu

Psychiatr E. M. Jelinek rozděluje alkoholismus podle závažnosti stupně do různých stádií:

- a) Typ alfa: Pijáci pijí z důvodů problémů, konfliktů, hledající úlevu a omámení. Problémy a zátěže se jeví pod vlivem alkoholu únosnější; jsou potlačeny, ale neřešeny.*
- b) Typ beta: Pijáci z návyku a přizpůsobivosti (přizpůsobování se pijáckým mravům svého okolí, např. stoly „štamgastů“). V tomto stadiu objevují se již tělesná poškození (srdce, játra a pankreas).*
- c) Typ gamma: Látková výměna se přizpůsobuje stálému konzumu alkoholu. Dochází k tělesné a duševní závislosti se ztrátou možnosti kontroly a stupňování tolerance. Objevují se abstinenční symptomy.*
- d) Typ delta: Dlouhodobý návyk na stálý, spíše nenápadný konzum alkoholu (chybí symptomy opojení) vede k těžké fyzické a psychické závislosti. Aby unikl abstinenčním symptomům (chvění, neklid atd.) musí si uchovávat jistou hladinu alkoholu (hladinoví pijáci)*
- e) Typ epsilon: „Dipsomani“ (kvartální pijáci). V periodických odstupech dochází k často několik dní trvajícím excesům, které mají odstranit stavy napětí. (Fürst, 1997)*

Alkoholismus později vede k těžkým fyzickým nemocím, například cirhóza jater, žaludeční vředy apod. Přitom však také dochází k poškození mozku. Fürst zároveň popsala dvě těžká psychická onemocnění – delirium tremens a Korzakovský syndrom. Při deliriu tremens se objevují halucinace a delirantní symptomy (zakalené vědomí).

Korzakovský syndrom popsala Fürst následovně: „Dlouhodobé užívání alkoholu se může projevit na schopnosti pamatovat si. Závislý na alkoholu zapomíná na denní události a ztrácí orientaci v čase i prostoru“ (Fürst, 1997).

Tato nemoc je velmi závažná – nemocný tzv. ztrácí svou krátkodobou paměť a žije v minulosti. Zároveň je trvale narušena jeho orientace v čase. Například se to může projevat tím, že se nemocný během rozhovoru pětkrát zeptá na tu samou otázku a zároveň si myslí, že je například rok 2000, ačkoli ve skutečnosti je rok 2010. Tato nemoc je buď trvalá, nebo se dá vyléčit po velmi dlouhé době.

1.2 Alkoholismus a rodina

Nemoc alkoholismu postihuje nejen pijáka, ale i jeho rodinu a blízké. V České republice je tento fenomén stále ještě velmi neznámý; lidé si neuvědomují, že časem začnou přijímat podobné vzorce chování, jako samotný piják. Nejdříve je však velmi důležité si přiznat, že v rodině nějaký alkoholik je. Je velmi těžké najít hranici, kdy je možné o člověku začít reálně přemýšlet jako o alkoholikovi. Ühlinger a Tschui se ve své knize *Když někdo blízký pije* snažili odpovědět na otázku: Jak poznat závislost blízkého člověka? „Za závislého lze považovat každého, kdo se nedokáže obejít bez alkoholu a ztrácí nad pitím kontrolu“ (Ühlinger & Tschui, 2009). Tato odpověď zní příliš jednoduše a vágně, proto také přišli s tzv. „dotazníkem závislosti“, složeným z otázek vytvořených sdružením Al-Anon, podle kterých je možno uvažovat nad tím, že má blízká osoba problém s pitím. Pro ukázkou uvedu jen pár otázek z celkových 25:

1. *Změní se jeho osobnost, když pije?*
2. *Zdá se vám, že je pro něj alkohol důležitější, než vy?*
3. *Chránili jste ho před následky činu, jichž se dopustil pod vlivem alkoholu?*
4. *Máte pocit viny nebo odpovědnosti, když pije příliš?*
5. *Mívá někdy výčitky svědomí nebo se vám omlouvá za to, co vyváděl pod vlivem alkoholu?* (Ühlinger, Tschui 2009, str. 29-30)

Je velmi dobré všimnout si, že otázky se často soustředí na dotázaného, ne na pijáka, protože dotázaný je také ovlivněný alkoholismem.

Rozpoznat alkoholismus u blízkého člověka je těžká věc sama o sobě; jak se však vyrovnat s pitím blízké osoby? Někteří blízcí alkoholiků žijí dlouhá léta v popření a myslí si, že jeho/její pití je normální a že dotyčný alkoholik není. Někteří blízcí jsou na alkoholika naštvaní a reagují na jeho/její pití bouřlivě. A někteří žijí v neustálém strachu, co se stane příště. Všechny je však spojuje starost o milovaného člověka.

Jak tedy funguje nemoc alkoholismu a jak se s ní dá vyrovnat? V knize „How Al-Anon Works for Families & Friends of Alcoholics“ (Jak Al-Anon pomáhá rodinám a přátelům alkoholiků) se v kapitole „Alkoholismus – rodinná nemoc“ uvádí:

Alkoholici obvykle konají a my, kteří jsme s nimi propojeni, reagujeme. Aktivní alkoholik se opije, chová se iracionálně či nezodpovědně, a stane se centrem pozornosti. Ti kolem něho nebo ní reagují na jeho/její pití a jeho důsledky. Ve stavu intoxikace se alkoholici nestarají o to, jaké problémy vytvářejí jejich činy; místo toho mají starosti ti kolem něj/ní. My věříme, že na sebe musíme brát odpovědnost a dělat za alkoholiky to, co jim buď nejde, nebo co nechtějí udělat pro sebe sami. (How Al-Anon works for families & friends of alcoholics, 1995)

Lidé poznamenaní pitím blízké osoby mají zpravidla společné charakteristiky: strach, vztek, vina, pocity odpovědnosti, stud, pocity méněcennosti, a ze všeho nejdůležitější – potřebu kontroly. Ta je jednou z nejdůležitějších vlastností, se kterými je potřeba pracovat a s níž se pojí i ostatní pocity a potřeby. Je totiž zcela přirozené, že když je blízká osoba intoxikovaná, chceme se o ni postarat a pomoci jí. Po nějaké době se však tato potřeba stane středobodem našeho vesmíru. Příbuzní alkoholika se většinou snaží jeho excesy omlouvat, či uklidí nepořádek, který piják způsobil. Stává se i to, že lidé za pijáka volají do práce a omlouvají ho za nemoc, ačkoli pravdou je, že má příliš velkou kocovinu. Nebo se snaží alkoholikovo pití zastavit výhrůzkami, a se dokonce pokoušejí alkoholikovi zabránit, aby se napil, a to

jakýmkoli způsobem. Jenže čím více se člověk snaží kontrolovat takovou situaci, tím více se dostává do začarovaného kruhu. „Nakonec, i když nehrozí žádné reálné nebezpečí, mnozí z nás uvěří, že naše pomoc je nezbytná, i když jí nechceme nabízet. Alkoholik se stává mnohem a mnohem závislejším“ (How Al-Anon works for families & friends of alcoholics, 1995). I když už v rodině není aktivní alkoholik, tito lidé stále reagují na alkoholické vzorce chování. Tím nejdůležitějším krokem je tedy přiznat si, že nad mnohými věcmi lidé nemají kontrolu. V knize „Když někdo blízký pije“ se píše, že „největší služba, jakou můžete prokázat člověku, který pije, je nechat ho, aby se sám vypořádal s následky svého počínání“ (Ühlinger & Tschui, 2009). Taková věta se velmi lehko řekne, ale mnohem hůře uskuteční. Nejdříve je však nutné podívat se na vliv alkoholického prostředí na utváření jedince.

2. Vliv rodiny na utváření osobnosti jedince

Tato kapitola se věnuje rodinnému zázemí a tomu, jaký vliv má alkoholismus rodinného příslušníka na utváření osobnosti jedince. Vzhledem k tomu, že jsem sama vyrostla v alkoholické rodině, se mě toto téma velmi dotýká. Člověk nemůže ovlivnit, do jaké rodiny se narodí a je jen na rodičích, aby svým dětem zajistili bezpečné zázemí a hodnoty, aby se mohl vyvinout ve zdravou a silnou osobnost.

Lidská psychika se strukturuje a dynamizuje v interakci aktuálního vnitřního stavu a vnějších činitelů, přičemž tento vnitřní aktuální stav je sám výslednicí interakce konstitučních složek (vrozených tendencí) a individuální zkušenosti: osobnost je převážně (byť ne výhradně) produktem učení, které se v raných fázích jejího vývoje označuje též jako primární socializace. (Nakonečný, 2009)

Osobnost se nerodí, ale utváří. Člověk se však může narodit s určitými dispozicemi, které mohou ovlivnit jeho způsob reagování na životní situace. Za vrozený základ osobnosti můžeme považovat temperament, který ovlivňuje náš způsob reagování obecného či emocionálního charakteru. Jak píše Vágnerová, „temperamentové dispozice se projevují v celkové reaktivitě, v emočním prožívání a ve vegetativních reakcích“ (Vágnerová, 2004). Typy temperamentu jsou obecně známé; osobnosti dělíme na sangviniky, melancholiky, choleriky a flegmatiky. Tato typologie temperamentu patří mezi ty nejstarší – vytvořili ji již staří Řekové (Vágnerová, 2004). Důležité je, že tento „temperamentový základ osobnosti je geneticky podmíněný a relativně málo ovlivnitelný vnějšími vlivy, tj. učením“ (Vágnerová, 2004). Tyto rysy jsou tedy základem osobnosti, ale dají se ovlivnit zkušeností.

Osobnost jako taková se ovšem v průběhu života mění; někdy málo, avšak jindy může jít o zásadní poměnu. Pokud jedinec vyrůstá v dysfunkční rodině, často se setkává s konflikty, které musí nějakým způsobem zpracovávat. Dítě, které nemá vytvořené obranné mechanismy, neví, jak se konfliktům v rodině

bránit. Maria Fürst popsala dvanáct nejčastějších procesů zpracování konfliktů v obecnějším smyslu:

1. Útěk: člověk se snaží uniknout. Většinou se to projevuje snahou vyhýbat se konfliktům tím, že se jich neúčastní. Příkladem může být student, který nenapsal domácí úkol, a aby se vyhnul negativním důsledkům, raději zůstane doma. Tato strategie se nedá vždy použít, protože existují konflikty, jimž se vyhnout nelze.
2. Rezignace: jedinec se musí rozhodnout mezi několika možnostmi/alternativami. Musí si chtít nechtít stanovit priority. Příklad – nepůjdu na koncert, protože je ve stejnou dobu jako ples.
3. Přesun: odklon od původního „objektu zájmu“ k náhradnímu objektu, přičemž oba jsou na stejné úrovni. Příkladem může být student, ke kterému se nespravedlivě choval učitel, a on poté obrací svou agresi proti rodičům či přátelům.
4. Kompenzace: toto řešení konfliktu umožňuje náhradní uspokojení jako vyrovnání určitých nedostatků. Problém je, že kompenzace tak docela neuspokojuje. Na rozdíl od přemístění zde probíhá činnost na nižší úrovni: žák, který stojí duševně níž, než jeho spolužáci, se pokouší svůj nedostatek kompenzovat tělesnou převahou při rvačkách. Klíčovou roli hraje vyrovnávání méněcennosti orgánů kompenzačními snahami.
5. Sublimace: potlačení projevů často nepřiznané (pudové) potřeby, dochází k jejich převedení na rovinu, která je společensky výše hodnocená, např. umělecká činnost.
6. Popírání či popření: jedná se o naprosto neproduktivní formu chování, snahu vyhnout se konfliktu. Člověk v podstatě odmítne vzít něco na vědomí či tomu věnuje tak málo pozornosti, jak je jen možné.
7. Potlačení: jedna z nejdůležitějších psychických strategií proti konfliktům, ale velmi často vyvolává neurotický vývoj. Potlačené popudy, představy a přání vedou v oblasti nevědomí svůj vlastní život a často mohou nepříjemně ovlivňovat chování člověka.

8. Regrese: nevědomé sestoupení na dřívější vývojové stádium. Může se projevit tak, že osoba zůstává více či méně fixovaná na dřívější fázi vývoje. Příkladem mohou být děti s mladšími sourozenci, které se cítí opomíjeny, a mají pocit, že si získají matčinu náklonnost tím, že se budou chovat právě jako mladší sourozenci.
9. Reaktivní jednání: v tomto případě se potlačené impulzy obracejí ve svůj opak, což se zpravidla děje nevědomě. Například pokud nemůžeme někomu projevovat lásku, můžeme vůči němu pociťovat nenávist.
10. Projekce: tato strategie je většinou nevědomá; člověk připisuje jiným vlastní slabosti nebo vlastnosti, které považuje za anomální. V případě alkoholismem postiženého člověka lze o projekci mluvit v případě, kdy alkoholik vyčítá svým příbuzným, že mu nevěnují dostatek pozornosti, čímž si kompenzuje svůj pocit viny, že nevěnuje dost pozornosti svým blízkým.
11. Somatizace (konverze): převedení konfliktů z psychické do fyzické oblasti. Příkladem může být, když člověk trpící úzkostmi začne opakovaně zvracet.
12. Racionalizace: rozumové ospravedlnění, neboli interpretace, a pojetí situací a vlastních způsobů chování, které jsou objektivně nesprávné, a slouží k subjektivnímu ospravedlnění. V tomto případě se jedinec snaží zachovat vlastní pocit hodnoty. Příkladem může být žák, který zklame při zkoušce, a odůvodní to tím, že měl málo času na učení nebo rodinné problémy. (Fürst, 1997)

Existuje tedy mnoho způsobů, jak se vyrovnávat s konflikty. V případě jedince, který vyrůstá v alkoholické rodině, se nejčastěji setkáváme s útekem, rezignací, popřením, potlačením, a také s reaktivním jednáním². Jedinci, kteří vyrůstali v alkoholické či podobně dysfunkční rodině, si obvykle nesou následky po celý život.

---

² Čerpáno z Fürst, 1997

2.1 Vliv alkoholického prostředí na utváření osobnosti

Vyjdeme-li z předpokladu, že alkoholismus je rodinná nemoc, víme, že ovlivňuje všechny členy v rodině. Pakliže dítě vyrůstá s alkoholickým rodičem nebo rodiči, tento faktor má velmi významný vliv na utváření jeho osobnosti. Dítě si nemůže vybrat, do jakého prostředí se narodí a nemá od narození vyvinuté mechanismy obrany. Janet Geringer Woititz napsala knihu s názvem „Adult Children of Alcoholics,“ věnovanou právě lidem, kteří vyrostli v alkoholickém prostředí a nesou si v sobě následky této nemoci po celý život. U každého jedince se tyto následky mohou lišit. Ale každý jedinec vyrůstající v alkoholickém prostředí něčím trpí. „Ačkoli se utrpení projevuje odlišně, zdá se, že společným znakem dětí alkoholiků je nízké sebevědomí“ (Woititz, 2000). Tato skutečnost se dá čekat u kohokoli, kdo vyrostl v dysfunkčním či narušeném prostředí a rodinu, kde dítě vyrůstá s alkoholikem, lze rozhodně považovat za narušenou či dysfunkční.

2.2 Manipulace v rodině

Dítě, které vyrůstá v alkoholickém prostředí, je vystaveno mnoha negativním a matoucím vzorcům chování. Jedním z velmi významných prvků je manipulace. Slovo manipulace má negativní i pozitivní význam, většinou je však spojované s významem negativním. „Manipulací rozumíme vědomé nebo i bezděčné (nevědomé) použití neférových způsobů chování, respektive jednání“ (Edmüller & Wilhelm, 2003). Když je jeden z rodičů alkoholik, dítě nemá velkou možnost být dítětem. Tyto děti se často uzavrou do sebe a chovají se jako vojáci – pouze vykonávají úkoly. Nebo na sebe přebírají zodpovědnost či roli alkoholického rodiče, který není schopný svou roli zastávat. Tyto děti jsou v podstatě nuceny předčasně dospět.

Dítěti, které žije v domácnosti narušené všudypřítomností alkoholu, nebývá příliš do řeči. Doma se ve vlastním zájmu, aby nemělo problémy, naučilo mlčet a své pocity si nechávat pro sebe. Mluvit spontánně mimo domov o svém trápení mu brání strach a také starost, že by mělo být

s rodiči loajální. (...) Dítě alkoholika nemá nárok na bezstarostnost, typickou pro normální dětství. Ví, že spolehnout se může jen samo na sebe a že musí být neustále ve střehu, protože kdykoli může dojít ke katastrofě. Žije v nedůvěře. Postupně se obrní. Uzavírá se do sebe. (Ühlinger & Tschui, 2009)

Dítě je v podstatě vmanipulováno do role, kterou nemá vůbec zastávat. Pokud je matka alkoholička, dítě často přebírá zodpovědnost za domácnost v době, kdy je matka pod vlivem. Poté, co vystřízliví, může v dítěti vzbuzovat pocity viny snahou vykompenzovat, co zanedbala. Pokud je alkoholikem otec, může být někdy tím nejlepším a nejláskyplnějším člověkem a jindy tou nejkrutější osobou na světě.

Ambivalence je velmi účinným nástrojem manipulace. Děti od alkoholika často slyší věty, které si odporují – například „miluji tě, běž pryč,“ či „neumíš nic pořádně... potřebuju tě!“ Dítě má pocit, že ať udělá cokoli, není to nikdy dost. Zároveň má však pocit, že se bez něj rodiče neobejdou. Woititz tvrdí, že „paradoxně jsou tyto navzájem si odporující věty obě pravdivé. Výsledkem bylo, že vaše sebevědomí se stalo zkresleným“ (Woititz, 2000). S podobnou ambivalencí se děti alkoholiků setkávají na denním pořádku.

3. Příbuzní alkoholiků

Alkoholikem v rodině může být rodič, partner, dítě, sourozenec, a tak dále. Každý člen rodiny má odlišný vztah k ostatním. Tato kapitola se soustředí na dvě skupiny příbuzných alkoholiků – na jejich potomky a partnery. Důvodem tohoto rozdělení je, že potomci alkoholiků vyrůstali v alkoholickém prostředí, zatímco partneři/partnerky se s touto nemocí setkali zpravidla až v dospělosti. V kapitole „Alkoholismus a rodina“ jsme se soustředili na to, jak rozpoznat závislost u blízké osoby. Příbuzní alkoholiků se ocitají ve velmi nelehké situaci, protože sledují, jak se milovaná osoba ničí před jejich očima. Lidé, kteří žijí s aktivním alkoholikem, pociťují nejrůznější emoce; od strachu, vzteku nebo smutku, po apatii či popření. Nejsilnější ze všech se však zdá být pocit bezmoci.

V knize „Jak Al-Anon pomáhá rodinám a přátelům alkoholiků“ se o bezmocnosti píše následující: „Jsme vůči alkoholu bezmocní. Dokud budeme nadále žít v mylné představě, že dokážeme kontrolovat či zastavit alkoholismus, jeho symptomy nebo důsledky, budeme nadále bojovat bitvu, kterou nemůžeme vyhrát“ (How Al-Anon works for families & friends of alcoholics, 1995). Bezmoc velmi skličující emoce, jež se typicky projevuje u příbuzných alkoholiků. Je to první věc, kterou si příbuzný alkoholika musí přiznat, aby na sobě mohl začít pracovat a pomoci sám sobě. Tak zní i první z dvanácti kroků, které jsou základem svépomocných skupin, jako je například Al-Anon. První krok zní: „Přiznali jsme si svoji bezmocnost nad alkoholem – naše životy se staly neovladatelnými“ (How Al-Anon works for families & friends of alcoholics, 1995).

Bezmoc si většina příbuzných alkoholiků nechce přiznat, ba právě naopak – když někdo blízký v rodině pije, jejich příbuzní se mnohdy snaží jejich pití kontrolovat či dokonce ovládat. Lidé před pijákem schovávají veškerý alkohol či jej vylijí, kontrolují mu finance, nebo hlídají, kam piják chodí ven. Alkoholikovo chování se stane středobodem vesmíru jeho/jejích příbuzných, kteří se stávají spoluzávislými.

Co je to spoluzávislost? „Spoluzávislý je člověk, který snáší následky závislosti svého partnera nebo rodiče, ať už alkoholika, patologického hráče, workoholika, závislého na lécích, internetu nebo na čemkoli jiném“ (Ühlinger & Tschui, 2009). Jedná se o člověka, jenž se na úkor sebe sama přizpůsobuje potřebám závislé osoby. Ty postupem času naprosto ovládnou jeho/její mysl. Příbuzný alkoholika na sebe přebírá veškerou zodpovědnost za závislého a zároveň se snaží udržet pohodu v domácnosti. Tito lidé často alkoholika kryjí na veřejnosti či v zaměstnání, protože mají pocit, že mu tak pomůžou. Spoluzávislost je zvláštností, se kterou se „lze setkat v rodinách alkoholiků – zatímco alkoholik má závislost na látce zvané alkohol, jeho blízcí jsou závislí na problémech vyvolaných jeho alkoholismem“ (Ühlinger & Tschui, 2009). Z tohoto důvodu je alkoholismus označován za rodinnou nemoc, jež ovlivňuje všechny členy domácnosti. V následujících podkapitolách budu tyto příbuzné definovat.

3.1 Dospělé děti alkoholiků

Lidé, kteří vyrostli v alkoholickém prostředí (tj. že jeden nebo oba z rodičů byli alkoholici), si nesou následky po celý život. I když se již vymanily z vlivu svých rodičů, přijaly určité vzorce chování, které jim brání žít zdravý a plnohodnotný život. Jejich dětství dominují tři pravidla: „nemluv, nevěř, necít.“³ Ta jsou typická pro alkoholické rodiny. Je to proto, že rodinní příslušníci zpravidla nechtějí, aby se okolí dozvědělo o problémech za zavřenými dveřmi a rodina si neudělala ostudu. Nebo spoluzávislá matka nechce, aby děti trpěly kvůli otcovu alkoholismu, a snaží se je ochránit. Tato tři pravidla velmi ovlivňují život dítěte i jeho pozdější dospělost. Mnohé děti alkoholiků si „vytvoří jakýsi krunýř, aby příliš netrpěly. A právě tento krunýř jim v dospělosti brání navazovat autentické vztahy, obzvlášť v milostné oblasti“ (Ühlinger & Tschui, 2009).

---

³ Čerpáno z Linesch, 1993

První pravidlo „nemluv“ má za následek to, že se děti začnou uzavírat do sebe, protože je jim zakázáno mluvit o tom, co se děje doma a co je trápí. Debra Greenspoon Linesch se tomuto tématu věnuje ve své knize „Art therapy with families in crisis: overcoming resistance through nonverbal expression“ (Arteterapie s rodinami v krizové situaci: překonání odporu skrz nonverbální vyjádření) a tvrdí, že dlouhodobým dodržováním tohoto pravidla „děti mohou začít pochybovat o svém úsudku či dokonce o svém duševním zdraví. Tyto pochybnosti se často přelévají do dalších oblastí - děti například mohou mít problémy s rozhodováním či pocity bezmoci“ (Linesch, 1993).

Druhé pravidlo „nevěř“ je přímým důsledkem proměnlivého a nepředvídatelného chování v rodině. Ani alkoholický rodič, ani jeho spoluzávísly partner své děti neposlouchají a chovají se k nim velmi ambivalentně. Dítě je v podstatě odkázáno samo na sebe a má pocit, že nemůže nikomu věřit. Zároveň je nuceno předčasně dospět, protože mu nebyla poskytnuta potřebná péče a nemělo dostatečné vzory v rodině. V dospělosti pak mají tyto děti často pocit, že neměly žádné dětství a může pro ně být těžké o sebe pečovat či se bez obav bavit (Linesch, 1993). Nejvýraznějším následkem tohoto pravidla je však neschopnost v dospělosti komukoli důvěřovat, především pak sám sobě.

Třetí pravidlo „necít“ se děti naučí tím, že ostatní členové rodiny nedostatečně dbají na jejich emoce, které jsou často velmi bolestivé. Žít v alkoholické rodině znamená žít v ne zrovna veselém a bezpečném prostředí, kde se může v kteroukoli denní i noční dobu stát cokoli. Tyto děti si myslí, že „cítit znamená prožívat bolest. Vztek se často potlačuje a přeměňuje v depresi. Zklamání se překroutí na výčitky a vinu. Pocit bezmoci vyvolává stud a pocit vadnosti“ (Linesch, 1993). Takový člověk se postupem času stává citově oploštěným, či má velký problém rozlišovat mezi tím, co je správné a co ne.

Člověku, který vyrostl v rodině s alkoholikem, hrozí podle několika studií následující: hyperaktivita, užívání návykových látek, kriminalita, záškoláctví, kognitivní porucha, problémy ve společnosti, somatické problémy, poruchy nálad, a fyzické týrání (Linesch, 1993). Je tedy potřeba, aby dotyčný/zasažený pracoval s následky výchovy v tomto prostředí.

3.2 Partneři/Partnerky alkoholiků

Druhou skupinou příbuzných a blízkých jsou partneři a partnerky alkoholiků. Na rozdíl od dětí alkoholiků se tito lidé zpravidla setkávají s alkoholismem až v dospělosti. Pro partnera či partnerku alkoholika je velmi těžké si přiznat, že partner má s pitím nějaký problém.

Mnozí lidé dlouhá léta popírají, že by jejich partner nějaký problém měl. Jiným, kteří měli „otce alkoholika, to často připomene vlastní zkušenosti a na sebemenší známku opilosti reagují přehnaně“ (Ühlinger & Tschui, 2009). Takové osoby začnou mít pocit, že partner bude stejný, jako jejich otec. Proto se snaží nemoc vymýtit v samém zárodku a dělají cokoli, aby partnera „zachránily“ (Ühlinger & Tschui, 2009).

Alkoholismus je rodinná nemoc, což znamená, že se přenáší na všechny členy rodiny. Partneři a partnerky alkoholiků se ocitají ve velmi těžké situaci, protože jsou nuceni na sebe převzít zodpovědnost za alkoholika, a k tomu se snaží ochránit své děti. Zároveň je alkoholismus ovlivňuje. Tento jev se nazývá spoluzávislost. Slovo spoluzávislost se poprvé objevilo v sedmdesátých letech minulého století a jedná se o nové pojmenování starého problému. Melody Beattie definuje spoluzávislost v knize „Přestaňte být závislí“ následovně: „Spoluzávislý člověk je ten, jenž se nechává ovlivňovat chováním druhého a kdo se snaží chování druhého řídit“ (Beattie, 1999). Spoluzávislostí netrpí jen partneři alkoholiků, ale i dospělé děti alkoholiků, lidé žijící s citově nebo duševně narušenými či chronicky nemocnými jedinci, zdravotní sestry, sociální pracovníci a další lidé, kteří pomáhají nemocným.

Spoluzávislost vzniká, když se člověk snaží pomáhat nemocné osobě, ať už na profesní nebo osobní úrovni; když se snaží pomáhat lidem způsoby, které nefungují; když souhlasí s něčím, co ve skutečnosti nechce; a když se snaží chránit pocity druhých a přitom ubližuje sám sobě. Partneři a partnerky alkoholiků jsou v podstatě bez výjimky spoluzávislí. (Beattie, 1999)

Žít s alkoholikem není vůbec jednoduché, obzvláště, pokud má agresivní sklony. Týrané ženy jsou hodně často partnerkami alkoholiků (Ühlinger & Tschui, 2009). Problém je, že tato partnerka trpí spoluzávislostí, proto je pro ně často velmi obtížné z takového vztahu odejít. Ühlinger a Tschui popsali takzvané „Dilema bité ženy“, kde se snažili vysvětlit, proč některé ženy snášejí trápení celá léta a neodejdou. Důvodem jsou protichůdné pocity. Žena například

partnerovo násilí považuje za druhotný problém, spojený s jeho pitím alkoholu;

cítí vinu za manželovu nespokojenost a alkoholismus a myslí si, že utržené rány jsou často zasloužené;

říká si, že by manžel její odchod neunesl;

nechá se obměkčit a přesvědčit jeho plamennými vyznáními a sliby, že přestane pít;

zůstává kvůli dětem;

má malou sebedůvěru a bojí se, že sama nezvládne vychovat své děti.

(Ühlinger & Tschui, 2009)

Život s alkoholikem není jednoduchý v žádném případě. A i když alkoholik přestane pít, neznamená to, že vše bude jako dřív. Blízcí alkoholika se často upínají k myšlence, že kdyby jejich blízký přestal pít, vše se změní jako mávnutím kouzelného proutku. Často jsou tím pádem překvapení a zklamaní, pokud se jejich očekávání nenaplní. Alkoholismus totiž nekončí tím, že blízký přestane pít. Lidem, kteří již nepijí, ale stále si uchovávají alkoholické vzorce chování, se říká „suší pijáci“. Většinou se jedná o „období, během kterého

vypadá alkoholikovo chování během střízlivosti stejně, jako v dobách aktivního opilství“ (How Al-Anon works for families & friends of alcoholics, 1995). Partneri/partnerky začnou reagovat stejně jako dříve, a pokud se nerozhodnou na sobě začít pracovat, budou je následky nemoci nadále ovládat. Partner/partnerka se v první řadě musí začít soustředit sám/sama na sebe a odvrátit tak pozornost od alkoholika. Bohužel, „po letech nesobeckého obětování rodině není taková změna pohledu na život vůbec snadná“ (Ühlinger & Tschui, 2009). V následující kapitole uvedu možnosti, jak na sobě blízcí alkoholiků mohou začít pracovat, a tím pádem pomoci sami sobě.

4. Pomoc příbuzným alkoholiků

V předchozích kapitolách bylo definováno, kdo jsou příbuzní alkoholiků, a jak je ovlivňuje nemoc alkoholismu. Byl uveden pojem „spoluzávislost“, která je přímým důsledkem nemoci blízké osoby. Tato kapitola se zabývá tím, jak se příbuzní mohou důsledkům této nemoci bránit, či jak s nimi mohou pracovat a posléze se z nich uzdravit. Mezi zavedené formy pomoci patří terapie a svépomocné skupiny. Nakonec bude nahlédnuto na možnost využití arteterapie pro práci s příbuznými alkoholiků.

V České republice bohužel není příliš velké povědomí o tom, jak alkoholismus ovlivňuje příbuzné a blízké závislého. Většina informací se zaměřuje na to, jak pomoci závislému. Příbuzní a blízcí alkoholiků se často setkávají s nepochopením či dokonce se vztekem, protože oni mají být ti, kteří mají při alkoholikovi stát, ne ti, kteří sami trpí. Některé děti alkoholiků se mohou setkávat s posměchem. Je důležité, aby se neustále rozšiřovalo povědomí o rodinné nemoci alkoholismu.

4.1 Prevence

Nejlepší způsob, jak se vyhnout nemoci alkoholismu, je samozřejmě to, aby nikdo v rodině nebyl závislý na alkoholu. Tomu se však nedá zabránit. Lidé však těžko mohou zabránit svým blízkým, aby pili alkohol. Když už se člověk potýká se závislostí, měl by se snažit neovlivňovat své blízké, nesvalovat na ně vinu za svou závislost, či na ně nepřehazovat veškerou zodpovědnost za své činy.

Dětem by se mělo vysvětlit, že alkoholismus je nemoc, která nevznikla jejich vinou. Také by se jim měla od útlého věku ukazovat nebezpečí této nemoci. Nejdůležitější je však snažit se dětem poskytnout stabilní prostředí, kde se nemusí neustále bát toho, co přijde.

Rodinné prostředí nemusí být tím jediným místem, kde se dítě může uvolnit či vyrovnat s krizovou situací. „Škola a dětská skupina vždycky vychází jako velice důležitý pomocný činitel, na němž se dítě může zachytit a dál

pokračovat lepší cestou“ (Matějček & Dytrych, 2002). Pedagogové a školní psychologové mohou pomoci tam, kde rodiče nemají možnost. Dalším útočištěm pro děti mohou být sourozenci. Pro dítě v krizi jsou sourozenci „záchytným přístavem, kde může v nepřízni osudu najít své útočiště“ (Matějček & Dytrych, 2002).

Partneři mohou najít útočiště v práci, v terapii, či ve svépomocných skupinách. Důležité však je, aby příbuzní alkoholiků byli co nejméně ovlivněni spoluzávislostí, která má důsledky na jejich celý život.

4.2 Jak se zbavit spoluzávislosti

V předchozích kapitolách byl několikrát zmíněn termín „spoluzávislost“. Jedná se o jev, kdy se chorobná závislost přenáší na ostatní členy rodiny. To neznamená, že blízcí začnou pít či užívat návykové látky, ale že začnou být také závislí – na pomáhání závislému. Příbuzní alkoholiků se snaží milované osobě pomoci všemi možnými způsoby – od laskavého zacházení po vztek a výčitky. Zároveň na sebe začnou přebírat veškerou zodpovědnost za závislého člověka a myslí si, že mu tak pomáhají. Opak je však pravdou – čím více příbuzní pomáhají, tím větší svobodu závislý má a může pokračovat v pití. Spoluzávislá osoba se nutně snaží „vytvořit jistotu pro sebe i pro druhé tím, že dokonale funguje a ujímá se veškeré odpovědnosti“ (Röhr, 2011). Příbuzní alkoholiků se snaží kontrolovat všechno, co se v rodině děje, aby udrželi jistotu. Tato potřeba kontroly je tak silná, že se jí nemohou vzdát. Spoluzávislá osoba se v podstatě stane sama chorobně závislou – na pomáhání.

Problémem je, že tato situace je začarovaným kruhem. Čím více se spoluzávislý bude snažit alkoholikovi pomoci přestat, tím menší je pravděpodobnost, že dotyčný pít přestane. Příbuzní žijí v trvalých úzkostech a strachu, ale přesto nemohou odejít. Jsou neustále přetíženi a neustále na závislého myslí.

„Kdykoli chorobně závislý vycítí, že míra trpělivosti spoluzávislého je naplněna a on je konečně připraven provést něco zásadního (např. opustit

chorobně závislého nebo dosáhnout rozvodu) začne se enormně snažit a alespoň na nějakou dobu se vzdá chorobně závislého chování. (...) Sotva však chorobně závislý ucítí náklonnost protějšku a vztah mu opět připadá zajištěný, nanovo začíná stupňovat své chorobné závislé chování.“ (Röhr, 2011)

Příbuzní a blízcí se poté cítí zrazeni a často se stává, že se odnaučí milovat, protože to příliš bolí (Röhr, 2011). Terapie se spoluzávislými je náročná a zdoluhavá. Zatímco u závislých je potřeba odvést pozornost od nich samých, u závislých je potřeba odvést pozornost od nutnosti pomáhat závislému (Röhr, 2011) popsal tři problémové oblasti, kterých se týká terapie se spoluzávislými:

1. Zbavit se chorobně závislého

Aby se spoluzávislý mohl začít zbavovat své potřeby pomáhat, je nutné, aby závislého opustil. Podobně jako závislý nesmí mít přístup k alkoholu či jiné návykové látce, spoluzávislý nesmí mít možnost pomáhat závislému a musí ho nechat být zodpovědný za jeho život. To se však bez podpory svépomocné skupiny nebo protialkoholní poradny většinou nepodaří.

2. Začít zpracovávat trauma spoluzávislosti

Závislost způsobila spoluzávislému hluboké rány, které velmi ovlivnily jeho/její schopnost milovat. Spoluzávislý zatrpkl, je tvrdý, úzkostný nebo nemocný. Toto musí spoluzávislý pochopit a odpustit sám sobě, že se stal spoluzávislým. Zároveň musí odpustit závislému a pochopit, že nejednal úmyslně, protože je nemocný. Toto období většinou trvá delší dobu.

3. Pochopit a zpracovat pozadí spoluzávislosti

Röhr tvrdí, že chorobná závislost nevzniká náhodně a totéž se dá říci o spoluzávislosti. Její kořeny většinou sahají do dětství. Buď byl jeden z rodičů závislý a dítě ho nemohlo zachránit, proto si našlo stejného partnera; nebo zažívali tito lidé jiné typy dysfunkce v rodině. Důležité je,

aby spoluzávislí porozuměli vlastním deficitům a uměli je psychoterapeuticky zpracovat. (Röhr, 2011)

Ühlinger a Tschui (2009) popsali seznam chyb, kterých se spoluzávislá osoba může vyvarovat a tím nepřispívat k udržování nemoci alkoholismu. Patří mezi ně například: vyčítání, citové vydírání, přílišný hněv, přebírání zodpovědnosti, přijímání lží za účelem zabránění konfliktu, víra ve sliby, udělování rad a obětování se pro druhého (Ühlinger & Tschui, 2009). Je však potřeba mít útočiště či bezpečné místo, kde si příbuzní alkoholiků mohou ulevit od neustálého stresu, který kvůli milované osobě prožívají. Častým takovým útočištěm jsou svépomocné skupiny.

4.3 Svépomocné skupiny

Následující řádky uvádějí dvanáct kroků, které jsou základní součástí každé svépomocné skupiny:

- 1. Přiznali jsme si svoji bezmocnost nad alkoholem – naše životy se staly neovladatelnými.*
- 2. Uvěřili jsme, že Síla větší, než naše nám může navrátit duševní zdraví.*
- 3. Rozhodli jsme se předat svoji vůli a svůj život do péče Boha, tak jak ho my sami chápeme.*
- 4. Provedli jsme důkladnou a nebojácnou morální inventuru sami sebe.*
- 5. Přiznali jsme Bohu, sami sobě a jiné lidské bytosti přesnou povahu svých chyb.*
- 6. Byli jsme zcela připraveni k tomu, aby Bůh odstranil všechny tyto naše charakterové vady.*
- 7. Pokorně jsme ho požádali, aby naše nedostatky odstranil.*
- 8. Sepsali jsme listinu všech lidí, kterým jsme ublížili, a stali se ochotní jim to odčinit.*

9. Provedli jsme přímé nápravy ve všech případech, kdy to bylo možné, s výjimkou, kdy toto počínání by jim nebo jiným uškodilo.

10. Pokračovali jsme v provádění osobní inventury, a když jsme chybovali, pohotově jsme se přiznali.

11. Prostřednictvím modlitby a meditace jsme hledali, jak zdokonalit svůj vědomý kontakt s Bohem, jak jsme ho chápali my, a modlili se pouze za poznání Jeho vůle a za sílu ji uskutečnit.

12. Výsledkem těchto kroků bylo, že jsme se spirituálně probudili, a v důsledku toho jsme se snažili předávat toto poselství ostatním a uplatňovat tyto principy ve všech našich záležitostech.⁴

Dvanáct kroků původně vzniklo jako řada zásad pro Anonymní alkoholiky, které pomáhají v procesu odvykání závislosti na alkoholu. Ukázaly se být tak účinné, že je později adaptovaly i ostatní svépomocné skupiny. Jako první je převzalo sdružení Al-Anon. Tyto kroky pomáhají příbuzným alkoholiků v jejich procesu uzdravování se z následků spoluzávislosti a zároveň umožňují pochopit nemoc alkoholismu.

4.3.1 Al-Anon

Al-Anon je sdružení příbuzných a přátel alkoholiků, kteří se snaží vyřešit svůj společný problém tím, že se sdílejí své zkušenosti a poznatky o sobě samých a životě s alkoholikem.⁵ Al-Anon byl založen v roce 1951, 16 let po vytvoření sdružení Anonymních alkoholiků (AA), které vzniklo 10. června 1935. Al-Anon založily Anne B. a Lois W. (manželka spoluzakladatele AA Billa W.). Jméno Al-Anon je složeno z částí slov „Alcoholics Anonymous“ (Anonymní alkoholici). Al-Anon převzal Dvanáct kroků z AA a využívá je pro své účely. Toto sdružení se soustředí na problémy, které jsou u příbuzných a přátel alkoholiků běžné – například přehnaná péče, neschopnost rozlišovat mezi láskou, lítostí a oddaností vůči závislému, či snaha kontrolovat alkoholikův

---

⁴ Čerpáno z internetových stránek: <http://alanon.cz/>

⁵ Čerpáno z internetových stránek: <http://alanon.cz/>

život. V České republice funguje v současné době 6 skupin v českém jazyce a 1 skupina v angličtině. Skupiny se setkávají několikrát týdně v Praze, Ostravě, Brně, Zlíně, Liberci a v Českých Budějovicích. Anglická skupina Al-Anon se koná dvakrát týdně v Praze.⁶

4.3.2 Alateen

Alateen je určen mladým lidem, jejichž životy byly ovlivněny pitím jiného člověka. Alateen je program uzdravení pro mladistvé mezi 12. a 20. rokem věku.⁷ Alateen vznikl v roce 1957 v Kalifornii v USA jakožto součást Al-Anonu, když do sdružení vstoupil teenager jménem Bob spolu s pěti dalšími mladými lidmi. V České republice v současnosti není žádná skupina aktivní. Členové Al-Anon doporučují mladistvým, aby se obrátili na sdružení Dospělé děti alkoholiků (DDA).

4.3.3 Dospělé děti alkoholiků

Dospělé Děti Alkoholiků (v originále Adult Children of Alcoholics – ACA) byly oficiálně založeny v roce 1978 v New Yorku. Za hlavního zakladatele je považován Tony A. spolu se skupinou Alateen. Skupina Alateen a Tony A. vytvořili speciálně zaměřenou skupinu, jež se odtrhla od Al-Anon, a stala se první skupinou DDA. Nová skupina se jmenovala Generations. Zatímco zaměřením Al-Anonu je bezmocnost nad alkoholem, Generations se zaměřila na uzdravení se z důsledků vyrůstání v dysfunkční rodině.⁸ DDA je, jako ostatní svépomocné skupiny, dvanácti-krokový program založený na dvanácti tradicích, ale je určený pro ženy a muže, kteří vyrostli v alkoholické či jinak dysfunkční rodině, a chtějí se vyléčit z jejích následků. V České republice je pouze jediná aktivní skupina DDA v českém jazyce, jež se schází jednou týdně v Praze. Zde také fungují dvě skupiny DDA v angličtině, které se setkávají každou středu a pátek.

---

⁶ Tamtéž

⁷ Tamtéž

⁸ Čerpáno z internetových stránek: <http://www.dda.euweb.cz/>

4.3.4 CoDA

Anonymní spoluzávislí (Co-Dependents Anonymous, CoDA) je dvanáctikrokový program pro lidi, kteří se snaží uzdravit ze spoluzávislosti, již si vyvinuli následkem soužití s dysfunkční osobou. Skupina se snaží své členy naučit navazovat fungující a zdravé vztahy. První setkání CoDA proběhlo 22. října 1986 ve městě Phoenix v Arizoně. Uplatňování programu CoDA umožňuje lidem stát se stále upřímnějšími k sobě samým v poznávání svých vlastních životních historií a svého spoluzávislého chování.⁹ V České republice se koná pouze jedno setkání CoDA v češtině, a to jedenkrát týdně v Praze.

4.4 Možnost využití arteterapie pro práci s příbuznými alkoholiků

V České republice není zvykem pořádat arteterapeutická sezení pouze pro příbuzné a přátele alkoholiků. Nejblíží ekvivalent takového sezení je rodinná arteterapie, tj. arteterapie se všemi členy rodiny nemocného či problémového člověka. Zde se vychází z předpokladu, že „rodina je homogenní systém, který, změní-li se jeden její člen, je zasažen jako celek. Tato proměna ovlivní i ostatní členy rodiny“ (Šicková-Fabrice, 2008). Šicková-Fabrice v tomto případě uvádí příklad schizofrenního klienta a jeho rodiny, kdy arteterapeut našel v kresbách rodinných příslušníků více patologických znaků, než v kresbách pacienta (tamtéž, str. 44). Je však důležité si uvědomit, že každý člen rodiny má jiný pohled na problematiku příbuzného, než ostatní. Děti vnímají alkoholického rodiče jinak, než jeho/její partner. Rodinná arteterapie však dokáže „nenásilně vytvořit situace, které pomáhají ve sbližování členů rodiny, ve vytváření a upevňování zdravých emocionálních a sociálních vazeb“ (tamtéž, str. 49). V Čechách se mi však nepodařilo najít arteterapeutická sezení věnovaná např. pouze DDA či partnerům/partnerkám alkoholiků.

V rámci výzkumu pro tuto bakalářskou práci jsem našla knihu s názvem „Art Therapy with Families in Crisis: Overcoming Resistance Through Nonverbal Expression“ (Arteterapie s rodinami v krizové situaci: překonávání

---

⁹ Čerpáno z internetových stránek: <http://www.codependentanonymous.cz/>

odporu díky nonverbálnímu vyjadřování). V ní je arteterapie s rodinnými příslušníky alkoholiků definovaná jako „efektivní způsob, jak jasně vymezit patologické rodinné interakce a špatné komunikační vzorce, které v členech rodiny podporují nezdravé a problematické chování“ (Linesch, 1993). Aby terapie byla úspěšná, členové rodiny alkoholika musí se zbavit popření.

„Při léčbě člena alkoholické rodiny je zásadním problémem to, že popření je tak nedílnou součástí interakčního vzorce této rodiny, že se přenáší do jeho budoucích vztahů i do terapie, a to i dlouho poté, co se s rodinou přestal stýkat. (...) Je občas je alkoholismus prezentovaný jako ‚rodinný problém‘; místo toho je symptom ‚toho pacienta‘ prezentované chování či porucha nálady (většinou plynoucí z této spoluzávislé snahy o vyrovnaní) jednoho z dalších členů rodiny.“ (Linesch, 1993)

Arteterapií je možné tyto vzorce a interakce odhalit pomocí symboliky a použitím metafor. V praxi by to mohlo vypadat tak, že když klient vytvoří výtvarný artefakt a arteterapeut v něm najde symboly ukazující na problematiku alkoholismu v rodině, „výsledný produkt se stane nástrojem pro prolomení těchto zdí popření“ (Linesch, 1993). Příbuzní alkoholiků mají často velmi nízké sebevědomí, které však mohou schovávat za slupkou tvrdosti. Nebezpečím v tomto případě může být, když je arteterapeut na klienta tzv. „příliš tvrdý“, příliš brzy. Linesch nadále upozorňuje, že je potřeba bezpodmínečně přijímat artefakty, které klient vytvoří – tím se klientovo sebe-přijetí může vylepšit. Linesch také zdůrazňuje, že nejvýraznějšího efektu lze dosáhnout, pokud rodina navštěvuje zároveň psychoterapii a svépomocné skupiny, jako je AA, Al-Anon, DDA, a jiné.

Rožnovská arteterapie by se pro tuto cílovou skupinu dle mého názoru dobře hodila. Z uvedených poznatků však vyplývá, že by mohlo být velmi lehké klienta zablokovat, pokud je příliš kritizován. Je tedy důležité s klientem pracovat jemně, ale důsledně.

5. Shrnutí teoretické části

Alkoholismus je jedna z nejzávažnějších forem závislosti. V Česku postihuje 25% mužů a 10% žen. Alkoholismus můžeme rozdělovat podle stupně závažnosti do stádií alfa, beta, gamma, delta a epsilon. Zároveň může vést k těžkým fyzickým a psychickým onemocněním, např. cirhóza jater, delirium tremens a Korzakovský syndrom.

Alkoholismus postihuje nejen závislého, ale i jeho rodinu a okolí, kteří nevědomky začínají přijímat podobné vzorce chování, jako samotný závislý. Někteří členové rodiny alkoholika nechtějí přijmout fakt, že je v rodině problém a popřou ho. Jiní na nemoc reagují bouřlivě, nebo žijí v neustálém strachu z toho, co se stane v budoucnu.

Mezi nejdůležitější faktory, které utvářejí osobnost jedince, jsou vrozené dispozice, jako je třeba temperament, a sociální prostředí – tj. rodina. Když dítě vyrůstá v dysfunkční rodině, může zpracovávat konflikty různými způsoby, a to útekem, rezignací, přesunem, kompenzací, sublimací, popřením, potlačením, regresí, reaktivním jednáním, projekcí, somatizací, či racionalizací. Společným znakem dětí alkoholiků je nízké sebevědomí a jsou často vmanipulované do rolí, které by neměly zastávat.

U příbuzných alkoholiků, ať už partnerů či dětí alkoholiků, se v podstatě bez výjimky projevuje spoluzávislost, což je chorobná potřeba pomáhat a kontrolovat. Děti alkoholiků se řídí třemi pravidly – nemluv, nevěř, neciř. Dospělé děti alkoholiků si v sobě nesou následky po celý život a zpravidla přenáší naučené vzorce chování z dětství do dalších vztahů.

Pomoc příbuzným alkoholiků je možné vidět v prevenci. Dále je potřeba pracovat se spoluzávislostí, čehož lze efektivně docílit, pokud příbuzný opustí chorobně závislého, odpustí sám sobě a závislému a začne zkoumat kořeny vlastní spoluzávislosti, které mohou sahát až do dětství. Příbuzní alkoholiků mohou také navštěvovat svépomocné skupiny, založené na programu dvanácti kroků. V Čechách je možné řešit alkoholismus v rodině v rámci

rodinné terapie. Aby byla terapie úspěšná, je v první řadě nutné zbavit se potřeby popírat problém alkoholismu v rodině.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část této bakalářské práce se věnuje analýze výtvarného projevu lidí, kteří mají příbuzného se závislostí na alkoholu. Cílem bylo zjistit, zdali se ve výtvarné tvorbě příbuzných alkoholiků objevují společné prvky v barevnosti a způsobu vytváření výtvarného artefaktu. Zároveň jsem zkoumala, jak se ve výtvarných artefaktech projevují různé rysy chování, typické pro příbuzné alkoholiků. V úvodu je nutné zdůraznit, že se jedná o případovou studii, která byla prováděna dvěma způsoby – formou rozhovoru a interpretací výtvarných artefaktů, které sloužily jako nástroj komunikace s dotazovanými jedinci. Vybrala jsem formu případové studie, protože v ní „jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti“ (Hendl, 2012).

1. Výzkumné šetření

Vzhledem k tomu, že neexistuje žádné arteterapeutické zařízení v České republice, kde by se prováděla arteterapie čistě s příbuznými alkoholiků, rozhodla jsem se navštěvovat svépomocné skupiny Al-Anon a ACA (Dospělé děti alkoholiků – DDA – v angličtině), kde jsem požádala několik lidí, aby se zúčastnili mého výzkumného šetření. Zároveň mi svou výtvarnou produkci poskytli lidé, kteří podobné skupiny nenavštěvují, ale mají v rodině příbuzného se závislostí na alkoholu. V jednom případě se dokonce jedná o osobu, která je DDA a zároveň se léčila se závislostí na alkoholu.

Ve všech případech se jednalo o ženy, které vyrostly v alkoholickém prostředí a v některých případech si v dospělosti našly partnera alkoholika. Zvláštností zkoumaného vzorku je, že jen polovina z osmi zkoumaných žen je z České republiky. Ostatní pocházely z Austrálie, Velké Británie, Mexika a Chorvatska. Dotázané ženy byly ve věku 24, 25, 27, 28, 30, 37, 46, a 51 let. Pět z osmi dotazovaných žen navštěvuje dvanácti-krokové svépomocné skupiny, jedna se léčila se závislostí na alkoholu a zbylé dvě nikdy alkoholismus v rodině

cíleně neřešily. Čtyři z dotazovaných žen studují arteterapii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.

V případě dotazovaných Češek se mi podařilo pouze získat základní informace o jejich rodinách a jejich výtvarné artefakty. V tomto případě se metodami výzkumného posuzování staly osobní anamnéza a rozbor výtvarného artefaktu. Se zbylými čtyřmi ženami jsem několikrát pořádala arteterapeutické sezení v bezpečném prostředí, kde ženy nejdříve tvořily výtvarné artefakty pod mým vedením na zadané téma a posléze jsem vytvořená díla rozebrala při rozhovoru s dotazovanými.

2. Výzkumné otázky

Interpretaci uvedených výtvarných artefaktů jsem pojala spíše analyticky. V rámci tohoto procesu jsem se zaměřovala na aktuální psychické prožívání dotazovaných a jejich schopnost je vyjádřit, ať už verbálně či pomocí výtvarného artefaktu. Ke každé z dotazovaných žen jsem přistupovala individuálně a brala jsem v potaz jejich jednotlivé odlišnosti a v případě cizinek jsem navíc brala v úvahu zemi a sociokulturní prostředí, odkud pochází. Z výše uvedených informací vyplývají následující výzkumné otázky:

- Jsou ve výzkumném vzorku společné znaky v barevnosti, kompozici a symbolice?
- Jsou v jednotlivých zadaných tématech společné znaky, ukazující na problematiku alkoholismu v rodině?
- Jsou v jednotlivých zadaných tématech společné znaky, ukazující na spoluzávislost?

3. Interpretace výtvarného vzorku

Tato kapitola pojednává o samotné případové studii. Jsou zde uvedeny základní informace o osobách, které mají v rodině alkoholika. Nejprve bude rozebrána výtvarná tvorba všech dotazovaných jako celek, přičemž se bude hodnotit celkový dojem, barevnost, způsob kompozice a symbolika. Poté bude

tvorba rozdělena podle čtyř zadaných témat, ve kterých budu hledat společné znaky, ukazující na problematiku alkoholismu či spoluzávislosti u zkoumaného jedince.

3.1 Charakteristika zkoumaných jedinců

Následující podkapitola přináší bližší informace o jednotlivých jedincích, kteří se účastnili mé případové studie. Jedná se o osm žen z různých koutů světa, z nichž některé navštěvují svépomocné skupiny a jiné ne. Pro zachování anonymity jsem změnila jména všech uvedených.

3.1.1 Rosalinda, 24 let

Rosalindě je 24 let a pochází z Mexika. V Čechách žije 1,5 roku. Její rodiče jsou rozvedení. Její příbuzní z otcovy strany jsou alkoholici, drogově závislí, a gambleři. Nejsilnější vliv vnímala od dědečka z otcovy strany (alkoholik) a bratrance (drogově závislý), který je zároveň jejím nejlepším přítelem. Rosalinda popsala svou matku jako rigidní osobu, která nechce mluvit o svých pocitech. Rosalinda chodí do svépomocných skupin cca 3 roky, konkrétně navštěvuje Al-Anon, ACA, a CoDA. Setkala jsem se s ní pouze jednou v rámci arteterapie. Působila na mě jako jemná, drobná osoba, moc hezká. Je svobodná, bezdětná. Malovala s velkou pečlivostí a její tvorba byla dost nereálná. To by podle mě mohlo odkazovat na nutkavé tendence a potřebu přikrášlovat si realitu, aby se dala unést.

3.1.2 Edita, 27 let

Editě je 27 let a pochází z České republiky. Její biologická matka a adoptivní otec jsou rozvedení. Její biologický otec zemřel, když byla ještě miminko. Její adoptivní otec během jejího dětství hodně pil a byl často agresivní vůči dětem i matce. Edita se minulý rok léčila se závislostí na alkoholu v psychiatrické léčebně. Studuje arteterapii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Je svobodná a bezdětná. Její výtvarný projev je často snový a velmi barevný. To by, podobně jako u Rosalindy, mohlo odkazovat na potřebu přikrášlovat si realitu a také zakrývat to, co je uvnitř. Edita působí

velmi snovým a mystickým dojmem. Ráda manipuluje svým okolím a prozrazuje lidem jen to, co chce, aby o ní věděli. I v jejích obrázcích je často vidět tzv. alkoholový opar – její obrázky působí zastřeným dojmem. Podle rožnovské terapie je možné o jedinci, který má v obrázcích tyto „opary“, tvrdit, že tzv. „mlží“ a lže, neboť se bojí, že se svět dozví, co se s ním doopravdy děje.

3.1.3 Amélie, 25 let

Amélii je 25 let a pochází z České republiky. Její rodiče se rozvedli v jejích deseti letech. Její otec byl alkoholik, u kterého se rozvinulo poškození mozku způsobené alkoholem – tzv. Korzakovský syndrom a strávil 12 let v psychiatrických zařízeních, kde nakonec zemřel. Její starší sestra je abstinující alkoholička. Amélie studuje arteterapii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a skoro tři roky chodí na setkání skupiny Al-Anon a příležitostně na setkání ACA (DDA v angličtině). Je vdaná, bezdětná. Ve výtvarném projevu používá hodně barev, kterými často vyplňuje prostor, což by mohlo znamenat, že se snaží zakrývat to, co je pod povrchem.

3.1.4 Milena, 28 let

Mileně je 28 let a pochází z České republiky. Oba její rodiče pijí. Otec je alkoholik, matka pije, ale Milena ji nepovažuje za alkoholičku. Otec dle jejích slov pil vždycky, ale stal se závislým po ztrátě zaměstnání, kdy Mileně bylo asi 13 let. Matka začala pít po ztrátě svého obchodu, když bylo Mileně asi 11 let. Milena studuje arteterapii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Nikdy nenavštívila žádnou svépomocnou skupinu. Má přítele, je bezdětná. Její výtvarný projev je často plný výrazných postav, kterými vyplňuje jinak prázdný prostor. Tím by jednak mohla ukazovat na důležitost postav, či by mohla naopak zakrývat to, co se skrývá za postavami.

3.1.5 Karolína, 30 let

Karolíně je 30 let a pochází z České republiky. Její matka je alkoholička a pochází z alkoholického prostředí. Karolína je nejmladší ze tří dětí a její

sourozenci jsou o mnoho let starší než ona. Co si pamatuje, její matka pila vždycky. Její otec pil nárazově do jejích asi šesti let, poté matku opustil a přestal pít. Karolína tvrdí, že svou matku nezná střízlivou. Karolína už deset let na sobě pracuje. Karolína studuje arteterapii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Jednou navštívila svépomocnou skupinu, ale neoslovila ji. Je svobodná a bezdětná. Ve výtvarné tvorbě má často mnoho pečlivě vykreslených prvků, což by mohlo odkazovat na obsesivní tendence a potřebu kontrolovat či manipulovat s okolím.

3.1.6 Miranda, 37 let

Mirandě je 37 let a pochází z Chorvatska. Je učitelkou angličtiny. Její otec, bratr, bratranec a strýc (z matčiny strany) byli alkoholici. Její otec ji také sexuálně zneužil. Následkem toho měla velký strach z autoritativních a hlasitých lidí a také se sebepoškozovala. Je rozvedená, bezdětná. Do svépomocných skupin chodí 5,5 roku. Tři roky chodila na setkání skupin Al-Anon, poté začala chodit do ACA. V poslední době začala navštěvovat setkání CoDA. Díky setkáním si dnes připadá klidnější a méně se bojí lidí kolem sebe. Ve výtvarném projevu používá hodně barev. Zároveň chce, aby výsledný artefakt byl „perfektní“, takže si často brala obrázky domů a dlouhé hodiny je domalovávala. To by mohlo odkazovat na nutkavé tendence a perfekcionismus.

3.1.7 Angela, 46 let

Angele je 46 let a pochází z Manchesteru z Velké Británie. Je učitelkou angličtiny a zajímá se o muzikoterapii. Její biologický otec byl alkoholik, matka ho opustila, když byly Angele 3 roky. Z matky se posléze také stala alkoholička. Angelin první otčím byl agresivní psychopat a druhý otčím byl alkoholik. Následkem toho má v sobě Angela potlačený vztek a působí jako velmi výbušná osobnost. Angela také v mládí užívala drogy. Do skupiny ACA začala chodit před rokem. Je svobodná a bezdětná. Její výtvarná tvorba je velmi

trhaná a ostrá. Podle mého názoru je v jejích obrázcích mnoho patologických prvků, které by mohly odkazovat na fyzické zneužívání v rodině.

3.1.8 Charlotte, 51 let

Charlotte je 51 let a pochází ze Sydney z Austrálie. Její matka byla Britka, otec český emigrant. Charlotte žije v Praze jeden rok a učí angličtinu. Když byla malá, její rodiče hodně pili a byli workoholici. Její dědeček a bratranec z matčiny strany byli alkoholici. Když bylo Charlotte 12 let, její matka utrpěla poškození mozku následkem jejího pití. Nakonec se tzv. upila k smrti. Charlotte často utíká do světa fantazií a má problém zůstat v realitě. Je svobodná, bezdětná. Do svépomocné skupiny ACA chodí 2,5 roku. Její výtvarný projev byl zpočátku velmi zamlžený. Poté začala hojně používat barvy, ale ta jistá zamlženost, která může symbolizovat lhaní či zakrývání skutečnosti, v obrázcích zůstala. Zároveň se jí špatně pracovalo s perspektivou, což by mohlo symbolizovat to, že Charlotte se udržuje v minulosti a sebelítosti.

3.2 Celková analýza výtvarných vzorků

K analýze výtvarné tvorby členů rodiny alkoholiků jsem si vybrala čtyři pohádková témata, která individuálně rozeberu z pohledu symboliky a analýzy podle rožnovské arteterapie. Tato témata jsou:

- Mořská panna
- Perníková chaloupka
- Adam a Eva
- Červená Karkulka

Témata jsem vybrala kvůli jejich symbolickým významům. Mořská panna obecně může symbolizovat otázku ženství či citový chlad. Perníková chaloupka obvykle symbolizuje problematiku závislostí a sourozeneckých vztahů. Adam a Eva a Červená Karkulka mohou symbolizovat sexualitu v partnerském vztahu. „Pohádky jsou nejčistším a nejjednodušším výrazem kolektivně nevědomých psychických procesů“ (Franz, 2011). Adam a Eva sice není pohádka, ale

biblický příběh, který je ovšem hluboce zakořeněný v naší dominantně křesťanské tradici.

Pro moji případovou studii jsem měla k dispozici asi 50 artefaktů, ze kterých jsem posléze vybrala celkem 30 vzorků. Podle Lhotové (2010) jsem se při studii výtvarných artefaktů soustředila na kompozici, barevnost, tvar, formát a obsah. Při celkovém pohledu na všechny výtvarné artefakty dotázaných žen je nutné si všimnout několika věcí.

Co se týče barevnosti, je na první pohled patrné, že ve většině obrázků jsou použité syté, až křiklavé barvy. Působí to na mě, jako by se klientky snažily odvádět pozornost od podstaty problému v obrázku zářivými barvami. Mezi nejčastěji používané barvy patří světle zelená, červená, oranžová, hnědá a žlutá. Zřídka se v obrázcích objevuje černá barva a pokud ano, je použita na vybarvení objektů, které typicky černé jsou (vlasy, vlk). Zároveň je nutné podotknout, že v obrázcích většinou chybí stínování, což může ukazovat na to, že daná osoba tzv. „nestojí nohama na zemi“. Pokud v obrázku chybí černá, může to znamenat, že se autor snaží vykreslit v co nejlepším dojmu a nepřiznávat negativní stránky sebe. Intenzita barev je zpravidla tak silná, že je těžké rozlišit mezi druhým a třetím plánem. To by mohl být jedním ze symbolů toho, že příbuzní alkoholiků zůstávají myšlenkami v minulosti a sebelítosti a mají problém dívat se do budoucnosti.

Kompozice artefaktů je více různorodá. Zhruba dvě třetiny artefaktů jsou v horizontální pozici, zbytek je namalovaný na vertikální úrovni. Horizontální pozice obrázku by mohla ukazovat, že člověk má tendenci řešit problematiku vztahů, zatímco vertikální pozice se spíše může věnovat „já“. U mnoha obrázků má divák dojem prázdnoty, jako by autor nevěděl, čím má obrázek zaplnit. Tyto „lavory“ by mohly naznačovat, že dané téma autora neurotizuje. V mnoha případech jsou vidět nerealisticky namalované stromy. Autorky nerespektují anatomii stromu. Postavy většinou působí dětsky. Podle věku postav na obrázku můžeme předpokládat, že se odkazuje na období, kdy

klientky začaly vnímat emoční deficity v rodině a okolí. Často je vidět problém s perspektivou a poměrem velikosti. V obrázcích jsou mnohokrát dominanty, které vyplní velké množství obrázku, následkem čehož autorovi nezbývá mnoho prostoru na další objekty a vzniká dojem jakési nevyváženosti. Ve třetině obrázků extrémně dominuje přepad na levou stranu. To by mohlo ukazovat na dominantní osobu v rodině, v tomto kontextu možno i alkoholika.

Aby bylo možné řešit symbolické hledisko, je potřeba se nejdříve podívat na symbolický význam některých barev a objektů v obrázcích. Šicková-Fabricsi (2008) charakterizuje červenou barvu jako barvu vitality, síly, života, revoluce, požáru a sexuality; zelenou jako barvu rovnováhy mezi modrou a žlutou, která symbolizuje naději a klid; oranžovou jako barvu mládeže, síly, a nebojácnosti; žlutou barvu charakterizuje v psychoanalytickém kontextu jako barvu otce a zároveň jako barvu, která podporuje duševní kapacitu člověka; a hnědou barvu jako barvu země, pokory, askeze (Šicková-Fabricsi, 2008).

Rožnovská arteterapie se na významy těchto barev dívá trochu odlišně. Červená barva může symbolizovat vášně, energii a sexualitu, ale také agresivitu a vůli vítězit. Pokud v obrázcích opakovaně a nápadně chybí červená, mohlo by to odkazovat na potlačenou sexualitu či fyzické vyčerpání. To by také mohla symbolizovat tzv. „přepálená červená“. Ta se často objevovala v obrázcích Edity a Angely, což je zajímavé, protože Edita je abstinující alkoholička a Angela v minulosti brala drogy. Angela také působí velmi vyčerpaným či dokonce nemocným dojmem.

Perníková chaloupka 2012, autor: Edita

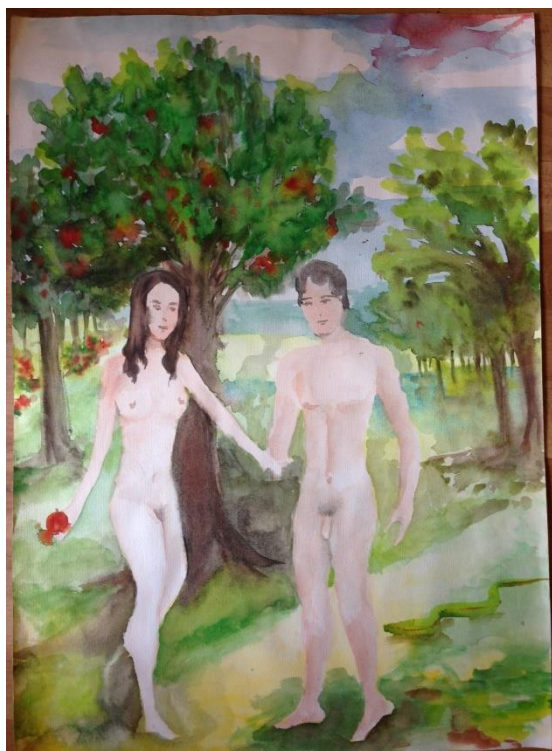
Červená Karkulka, autor: Angela

Zelená barva by mohla podle rožnovské arteterapie představovat houževnatost, vytrvalost, či kontrolu. Když se člověk při tvorbě obrázku vyhýbá zelené barvě, mohlo by to symbolizovat malou odolnost. Je však důležité sledovat odstín zelené. Světle zelená by mohla symbolizovat nezralost, lhavost, introverzi, zatímco tmavě zelená může symbolizovat překřikovanou úzkost, soutěživost, či zlobu. V obrázcích dotázaných žen se zelená objevovala velmi často, a to v různých odstínech. U tématu *Adama a Evy* však dominovala světle zelená, což by mohlo ukazovat na nezralost

v citové a sexuální oblasti. Příbuzní alkoholiků mívají velké problémy v partnerských vztazích, což může být způsobené nezralým přístupem k řešení partnerských problémů a rovněž i problematickým rodičovským vzorem, v tomto případě rodičem alkoholika.

Adam a Eva, autor: Rosalinda

Adam a Eva 2016, autor: Edita

Rožnovská arteterapie charakterizuje oranžovou jako barvu kreativity, dětství a sourozenectví. Také by mohla být barvou orálního období, které by mohlo být původem závislostí. Oranžová je podle rožnovské arteterapie velmi často označovaná za barvu závislostí. Příbuzní alkoholiků, se kterými jsem pracovala, používali oranžovou barvu v různých tématech, hlavně však v tématu *Perníková chaloupka*. Toto téma by nejen mohlo být metaforou sourozeneckých vztahů a dětství, ale hlavně závislostních tendencí. Proto mě nepřekvapilo, když jsem viděla oranžovou v *Perníkové chaloupce* autorky Edity, ale byla jsem překvapená, že se objevuje i u ostatních autorek. V tomto případě se mi potvrdila má hypotéza, že příbuzní alkoholiků by také mohli mít závislostní tendence.

Perníková chaloupka 2016, autorka: Edita

Perníková chaloupka, autor: Miranda

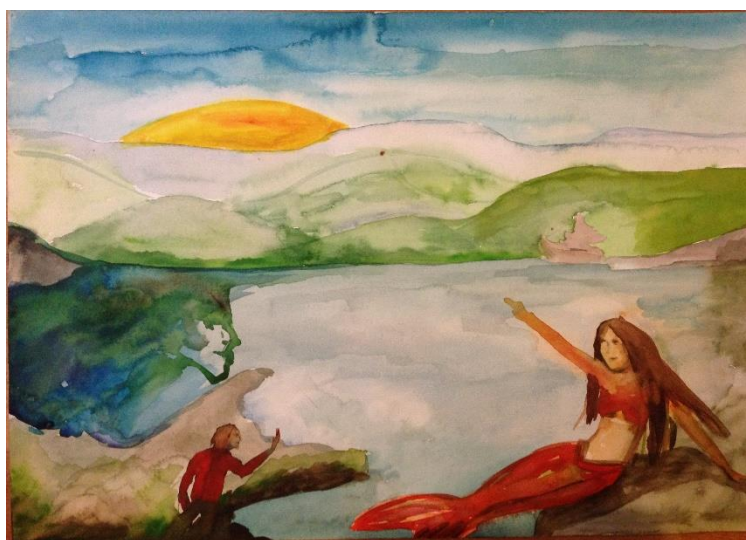
Perníková chaloupka 2012, autor: Amélie

Podle rožnovské arteterapie by žlutá mohla symbolizovat extraverci, štěstí, kreativitu, ale také normu, řád, snahu řídit a žurnalistické prožívání. V obrázcích dotázaných žen se často objevovala žlutá, která by jakoby „prosvítala“ vzadu na obzoru. To by mohlo být tím, že se autorky nevědomky snažily něco zvýrazňovat či na něco přivést pozornost. Tuto žlutou lze upozorovat například na obrázku *Červená Karkulka* od Amélie. V některých případech se také objevovala tzv. „špinavá“ žlutá – ta by mohla symbolizovat špatné svědomí či pocity viny za něco, co se stalo v minulosti, rovněž lživost,

zatajování. Pocity viny jsou u příbuzných alkoholiků jedním z nejčastějších pocitů, jak už bylo řečeno v teoretické části. Špinavou žlutou lze vidět například na obrázku *Mořská panna 2012* od autorky Edity.

Červená Karkulka, autor: Amélie

Mořská panna 2012, autor: Edita

Hnědá barva podle rožnovské arteterapie symbolizuje mužskou autoritu a peníze. Zároveň můžeme předpokládat, že hnědá barva je utlumená červená a chybí jí její vitalita. Tmavě hnědá by mohla symbolizovat starší mužskou autoritu a šetření peněz. Světle hnědá by mohla symbolizovat mladší mužskou

autoritu a rozhazování peněz. Když je v obrázku exces hnědé barvy, jako v případě *Perníkové chaloupky 2012* od autorky Edity, mohlo by se jednat o jakési volání o pomoc a obavu z nemoci. Vzhledem k výběru a barevnosti tohoto obrazu (hlavně hnědá a přepálená červená) bych řekla, že jsou zde vidět známky již probíhajícího alkoholismu.

Perníková chaloupka 2012, autor: Edita

Nakonec bych ještě zmínila černou barvu. Při pohledu na většinu obrázků jsem si všimla, že v nich z velké části chybí černá. Tu rožnovská arteterapie charakterizuje jako barvu odporu, puberty, negativismu a vzdoru. Pokud v obrázku chybí černá, mohlo by to znamenat, že autor neumí říkat „ne“, nebo se bojí konfliktu. To je u příbuzných alkoholiků dost časté, zvláště u dospělých dětí alkoholiků. Ti v dětství často nesměli odporovat a mají s tím potíže i v dospělosti. Příkladem by mohl být obrázek *Adam a Eva* od autorky Karolíny či *Perníková chaloupka* od Charlotte.

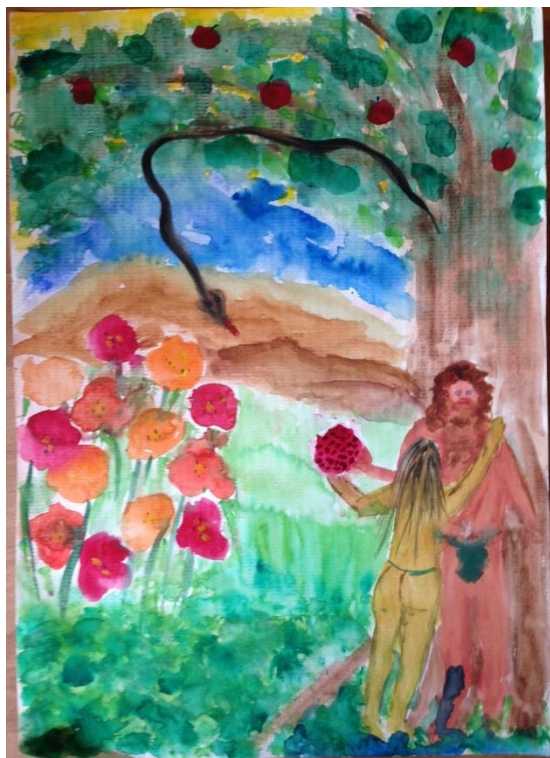

Adam a Eva, autor: Karolína

Perníková chaloupka, autor: Charlotte

Zároveň je však důležité podívat se na kombinace různých barev, které byly v artefaktech dotazovaných velmi časté. Jedná se zejména o kombinace zelené a červené a zelené a oranžové. Červená a zelená barva jsou doplňkové barvy, a mohou vyjadřovat konflikt. Kombinace světle zelené a oranžové evokuje podle rožnovské arteterapie závislostní sklony a nezralé chování. Těchto kombinací si můžeme všimnout například na obrázku *Adam a Eva* od Charlotte.

Adam a Eva, autor: Charlotte

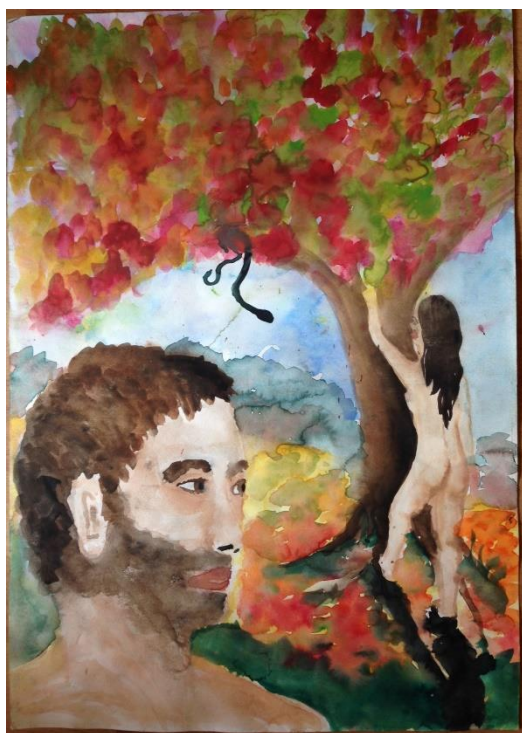
Dalším významným společným prvkem v obrázcích dotazovaných jsou stromy. Na většině obrázků jsou nerealistické či deformované. Stromy mohou být považovány za symbol procesu individuace, tedy hledání „sama sebe.“ Na symbolické úrovni se zdá, „že stromy jsou obzvláště vhodnými objekty pro projekci procesu individuace člověka“ (Kast, 2000). Podle rožnovské arteterapie můžeme strom považovat strom za mužský princip, pokud se ovšem nejedná o strom, který nosí plody. V tom případě ho můžeme považovat za symbol ženského principu. Stromy na obrázcích dotázaných často působí, jako když mají obnažené kořeny (symbol vykořeněnosti), nebo je nemají vůbec. Absence kořenů či dokonce „kulovitost“ může ukazovat na úplné nerespektování vazeb na rodinu. To by mohlo odkazovat na pocit nezakotvenosti a nejistoty, který je u příbuzných alkoholiků častý.

Dalším společným prvkem je nutkavé vykreslování, ukazující na možné obsesivní tendence (*Adam a Eva*, autor: Miranda). Některé z dospělých dětí alkoholiků „se mohou stát posedlými a vytvoří si podobné nutkavé tendence

vůči jiné osobě, jako je posedlost a nutkání závislého užívat drogy“ (ACA, 2006). Nakonec bych zmínila trhavé pohyby štětcem (*Adam a Eva*, autor: Amélie) nebo tzv. „tečkování“ či pointilismus (*Adam a Eva*, autor: Angela). To může podle rožnovské arteterapie odkazovat na úzkostlivé tendence a nervozitu.

Adam a Eva, autor: Miranda

Adam a Eva, autor: Amélie

Adam a Eva, autor: Angela

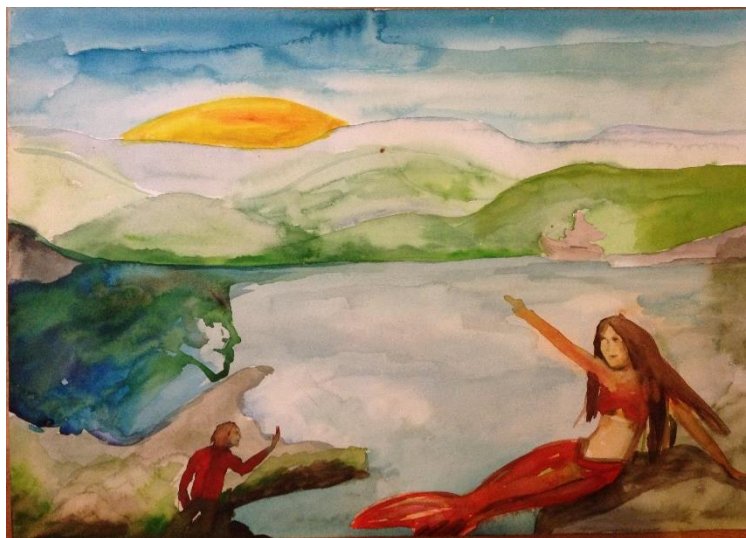
3.3 Mořská panna

Pohádkové téma Mořská panna může být spojováno s problematikou citového chladu. Zároveň zde můžeme hovořit o symbolice dospívání, první sexuální zkušenosti a postoji k ženství. Při prvním pohledu na kolekci artefaktů, které jsem v rámci své případové studie nasbírala, mám pocit, že všechny artefakty jsou jakoby zahalené mlhou. To by se podle rožnovské arteterapie v tomto případě dalo považovat za tzv. alkoholový opar, tedy jakási známka jistého zakalení, které by mohlo symbolizovat to, že autor mlží a lže, protože se bojí, že se svět dozví něco, co autor nechce. Z barev dominují světle modrá, oranžová, světle zelená a žlutá. Mořská panna sice figuruje na většině obrázků jako dominanta, ale často je vyobrazena buď otočená zády k divákovi, schoulená za rostlinou, či je zraněná (obrázek autorky Angely).

Všechny obrázky působí špinavým dojmem, což vzniklo důsledkem přílišného míchání barev. Na obrázcích se často vyskytuje špinavá hnědá, zelená, žlutá, a modrá.

Edita mi poskytla celkem tři obrázky Mořské panny, vytvořené mezi lety 2012 až 2014. Na obrázku z roku 2012 bych chtěla přivést pozornost na slunce v levém horním rohu, které je namalované nečistou žlutou barvou a

oranžovou. Slunce může představovat mužský symbol, sílu, stálici, štěstí, či svobodu. Mořská panna na obrázku na toto slunce ukazuje, čímž podtrhuje uhlopříčku vedoucí od pravého dolního rohu do levého horního rohu. Tato uhlopříčka je podle rožnovské arteterapie označována jako „iracionální“ nebo „katolická“ a může být spojována s podceňováním, neuznáváním, či dokonce se závislostí na dětství. Ocas mořské panny je namalovaný tzv. „přepálenou červenou“, takže by se dalo uvažovat nad tím, jestli není autorka vyčerpaná. Na obrázku také dominuje světle zelená barva. Prázdnota, nerealistický dojem, kombinace světle zelené a oranžové by dle rožnovské arteterapie mohly budit dojem, že klientka má sklony k závislostem. Na levé straně můžeme vidět zeleno-modrý obličej, umístěný nad hlavou mužské postavy. Z toho usuzuji, že v tomto vztahovém kontextu hrál roli někdo třetí. V poslední řadě jsem si všimla, že na všech třech obrázcích od Edity se mořská panna nachází na jakémsi ostrůvku. Ostrov by mohl být metaforou izolace, potlačené originality a touhy po aktivitě. Ve dvou případech jsou ostrovy namalované černou barvou, tedy barvou negace. Zde bych dle mého názoru viděla paralelu se spoluzávislým chováním, protože to často souvisí s potlačováním vlastní osoby kvůli jiným lidem. Nakonec bych zmínila to, že mořská panna se jakoby modlí před černo-červenou zakotvenou lodí na druhém obrázku z roku 2013, která se objevuje i na obrázku z roku 2014. Vzhledem k černé a červené barvě uvažuji o variantě bolestivého sexuálního styku.

Mořská panna 2012

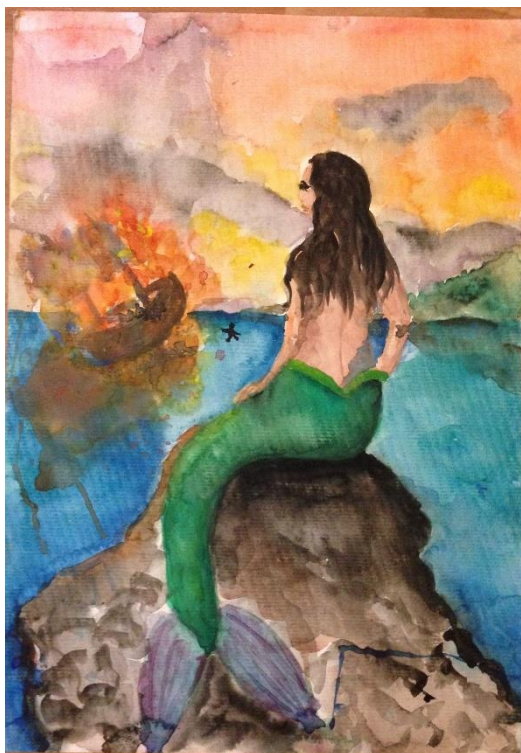

Mořská panna 2013

Mořská panna 2014, autor všech tří obrázků: Edita

Amélie má na svém obrázku velmi dynamický západ slunce, zvýrazněný odstíny oranžové a žluté. Tím pádem vzniká pocit, že zde nebe hoří. Takto barevné západy slunce by mohly být známkou hysterických tendencí a také působí nezrale. Zároveň bych chtěla poukázat na zeleno-fialový ocas mořské panny. Zeleno-fialová kombinace může odkazovat na schizoidní prvky osobnosti, což může být dle mého názoru důsledkem nejistoty a ambivalence. Mořská panna se nachází, podobně jako v obrázcích Edity, na ostrově, jako kdyby byla izolovaná od zbytku dění. Zároveň se jakoby zaujatě dívá na potápějící se loď v dáli, což by podle mě mohlo ukazovat na potlačování emocí a pravidlo „necít“, zmiňované v 5. kapitole teoretické části. Dle mého názoru je v tomto obrázku vidět bezmocnost, kterou příbuzní alkoholiků pociťují, když se dívají, jak se jejich blízcí ničí svou závislostí. Vzhledem k chybějícím druhotným ženským znakům na těle mořské panny bych také uvažovala o negativním pohledu na vlastní ženství.

Mořská panna, autor: Amélie

Milena vytvořila artefakt, který se podstatně liší od všech ostatních. Na jejím obrázku mořská panna žádá čarodějnici (také mořskou pannou), aby jí darovala lidské nohy a ona tak mohla za svým princem. Je důležité si všimnout, že tato čarodějnice je namalovaná fialovou barvou. Fialová barva by podle rožnovské arteterapie mohla symbolizovat mateřskou autoritu, pečovatelsství, či tajemnost a ambivalenci. Zároveň je v obraze vytvořená tzv. „racionální“ či „otcovská“ uhlopříčka, vedoucí z levého dolního rohu do pravého horního rohu. Scéna se odehrává hluboko v moři v jakési jeskyni. Tato scéna by mohla být metaforou jakéhosi setkávání se s vlastním stínem, potažmo s vlastním nevědomím, se kterým se autorka ztotožňuje – obě postavy mají červené vlasy. Ty mohou symbolizovat sklony k hysterii. Mohli bychom se také ptát, pro koho je ta židle v levém horním rohu. Řekla bych, že na tomto obrázku je vidět ambivalence, se kterou se Milena během dětství často setkávala. Zároveň je zde podle mě vidět problém se ztotožněním s rodiči, konkrétně s matkou.

Mořská panna, autor: Milena

Karolína také vytvořila scénu v podmořské hlubině. Mořská panna se drží delfína a společně někam plují. Směr, kterým plují, vytváří iracionální uhlopříčku, která, jak už bylo zmíněno, by mohla symbolizovat návrat k matce, podceňování, či závislost na dětství. Delfín, jako většina tvorů, by mohl být symbolem nějakého pudového pnutí. V tomto případě bych uvažovala, že Karolína se nechává odtáhnout zpátky ke své alkoholické matce, i když by k ní mohla doplavat sama. Věkově by tento obrázek odpovídal 10 letům.

Mořská panna, autor: Karolína

Angela o svém obrázku řekla, že mořská panna je vyplavená na souši, kde si sama uřízla ploutev, aby mohla chodit. Nůž i odříznutá ploutev jsou však na druhé straně obrázku, takže mě to spíš navádí na to, že jí někdo jiný ploutev odřízl. V kontextu by se dalo uvažovat o zneužití. Podle mě je také dobré si všimnout, jak moc si dala záležet na vykreslení ocasu mořské panny, ale zbytek obrazu je skoro prázdný. Šupiny na ocasu mořské panny by mohly být symbolem ochrany. Angela má velmi negativní přístup k otázce ženství a má v sobě hodně nahromaděného vzteku, takže se nedivím, že se při malování tohoto tématu tak precizně věnovala těm šupinám. Postava mořské panny je deformovaná. Má opakovaně zdůrazněná ramena, typická pro mužskou postavu. Nemá uši ani nos a vlasy pouze na jedné polovině hlavy. Podle mě to ukazuje na potřebu bránit se silou, agresí, „prosazovat se rameny“. Místo prstů má červenou barvou naznačené drápy, což také ukazuje na agresivitu. Na identifikačním místě v pravém dolním rohu je nějaký netvor a krabi, namalované šedou a tmavě zelenou barvou. Autorka tyto objekty sice označila za kameny a rybářské sítě, já je však považuju za živý objekt. Vzhledem k tomu, že se nachází na identifikačním místě, ptala bych se, zdali by se autorka identifikovala s postavou mořské panny či tímto objektem. Působí na mě velmi stísněně a úzkostně. Obrázek je nasycený patologií. Na obrázku jsou opět vidět prvky světle zelené, oranžové a nečisté žluté.

Mořská panna, autor: Angela

Charlotte popsala svůj obrázek jako svět pod vodou, kde se setkává hladina a podmořský svět. Obrázek je velmi „zašpiněný“, čímž působí neproniknutelně. Dále se zde opět vyskytuje jakýsi opar neboli mlžení, které může odkazovat na lhaní ze strachu, že se ostatní dozví něco, co by neměli vědět. Mořská panna se krčí v levém dolním rohu a na první pohled není vůbec vidět. Když jsem se jí na to zeptala, odpověděla, že se jako malá snažila nebýt vidět, aby se ukryla před svými alkoholickými rodiči. Levý dolní roh je místo, kde se nachází „kolektivní nevědomí“ (Riedel, 2002), to znamená vztah k praobrazům, nebo také příklon k nevědomí. Jinými slovy by zde mohlo docházet k regresi. Obrázek působí dětsky, ale zároveň velmi staře. Charlotte také pečlivě zaměřovala ocas mořské panny, což by mohlo opět odkazovat na snahu o ochranu před okolím. O tom by mohly svědčit i vidle, které jí vycházejí z hlavy. Na obrázku jsou vidět nutkavé tahy štětcem, což může ukazovat na neurotické tendence. Podle mého názoru jsou zde vidět známky spoluzávislosti, a to jak v barevnosti (úzkostlivá tmavě zelená, černá a modrá), tak i v kompozici (schovaná mořská panna, tzv. „lavor“ uprostřed obrázku – může symbolizovat emoční vakuum). Loď na obrázku jako kdyby plula krví. Vyděšený výraz mořské panny, zahleděný na tuto scenérii a její schovávání za rákosem mě přivedla k myšlence, zdali autorka nebyla svědkem nějakého sexuálně-agresivního činu. Věk mořské panny odhaduji na 10-12 let.

Mořská panna, autor: Charlotte

3.4 Perníková chaloupka

Perníková chaloupka je podle rožnovské arteterapie téma spojované s orální fází vývoje a fází latence. Orální fáze vývoje „je sexuální slast spojená převážně s drážděním dutiny ústní a rtů při přijímání potravy“ (Müller & Müller, 2006). Fáze latence „se vyznačuje klidovým stavem v sexuálním vývoji“ (Müller & Müller, 2006). Za symbol orální fáze je možné považovat akt loupání perníčků z chaloupky. Moment, kdy Jeníček a Mařenka byli odloučeni od rodičů, můžeme považovat za symbol latence. Podle rožnovské arteterapie je vhodné toto téma zadávat lidem se závislostí, protože závislost může mimo jiné vzniknout i důsledkem emočního deficitu při vývoji jedince:

Jestliže dítě nenajde v prvních měsících svého života porozumění pro své potřeby, protože matka je nepřítomná nebo neschopná na dítě reagovat empaticky (vcítěním), pak to vede ke strukturálnímu defektu v jeho vývoji. Neustále se snaží tento nedostatek vyrovnávat a jeho neutišitelné požadování kontaktu je výrazem jeho závislosti. Takový člověk si bude obtížně vytvářet stabilní vztah. (...) Když se tedy touha po absolutní náklonnosti nemůže naplnit ani u partnera, vzniká potřeba vzít drogu. (Fürst, 1997)

Z barev nejvíce vystupují na povrch hnědá, oranžová, žlutá a tmavě zelená. Jak už bylo řečeno, podle rožnovské arteterapie může oranžová barva symbolizovat sourozenecké vztahy, ale zároveň i problémy s potravou a závislostí. Nečistá žlutá by mohla symbolizovat faleš, nedůvěru, či zradu, zatímco svítivá žlutá by mohla zvýrazňovat nějaký symptom. Tmavě zelená by mohla symbolizovat překřikovanou úzkost, omezení, vážnost. A hnědá by mohla symbolizovat peníze, otcovskou autoritu, pravidla, či kultivovanou agresivitu. Vcelku na mě obrázky působí úzkostným dojmem, což by z části mohlo být vytvořeno záměrně vzhledem k tématu, ale i kvůli tomu, že toto téma může být spojované s problematikou závislostí.

Z prezentovaných artefaktů mě nejvíce zaujaly obrázky Karolíny, Edity a Mirandy. Karolínin obrázek je skoro celý zaplněný tmavě zelenou barvou, což by podle mě mohlo svědčit o úzkosti, či dokonce depresi. Tuto hypotézu mi potvrzuje i pečlivost, s jakou namalovala perníkovou chaloupku. Obrázek působí dojmem, že ho namalovalo dítě ve věku 8-10 let, což by odpovídalo stádiu latence. Vzhledem k tomu, že toto téma bývá spojováno se závislostní tematikou, řekla bych, že jsou zde vidět prvky spoluzávislosti – děvčátko i ježibaba jen přihlíží, jak Jeníček loupe perník z chalupy a nic s tím nemohou dělat. Z rozhovoru s Karolínou jsem se dozvěděla, že v rodině pila hlavně matka, ale když byla Karolína malá, její otec pil také. Když se opil, byl prý agresivní a fyzicky matku i Karolínu napadal. To by vysvětlovalo, proč to vypadá, jako když se ježibaba i Mařenka před Jeníčkem schovávají, zatímco on loupe perníček.

Perníková chaloupka, autor: Karolína

Editina Perníková chaloupka z roku 2012 mě velmi překvapila, protože se svou barevností podstatně liší od zbytku její výtvarné tvorby. Na obrázku jednoznačně převažuje hnědá barva, doplněná o špinavou zelenou a špinavou žlutou. Zároveň je celý obrázek jakoby zahalený v mlze a působí roztřeseným a hniјícím dojmem. Na obrázku není mnoho objektů a zdá se, že je v něm mnoho prázdných míst. Dále v něm chybí druhý i třetí plán, což by mohlo

svědčit o tom, že autorka byla v době, kdy obrázek tvořila, hodně zahleděná do minulosti a nevívala se do budoucnosti. Dle mého názoru jsou z obrázku cítit silné závislostní tendence a působí až symptomatickým dojmem, zvláště kvůli odstínům hnědé a přepálené červené. Druhý obrázek z roku 2016 už na první pohled nepůsobí tak nemocně. V obrázku je vidět perspektiva a druhý a třetí plán. Na obrázku je vidět, jak Jeníček a Mařenka vychází z temného lesa. Les by podle rožnovské arteterapie mohl symbolizovat nevědomí. Čím temnější les, tím neproniknutelnější nevědomí je. Autorka si v této době uvědomila, že má problém s alkoholem a začala ho řešit. Postavy jako by mířily pryč z obrázku, ale dívají se na chaloupku, před kterou je vítá ježibaba, které z hlavy vychází chaloupka. Jeníček drží Mařenku a vede ji po cestě podél chalupy dál. V této souvislosti bych viděla chaloupku jako pokušení, kterému se autorka snaží odolat na cestě pryč z této nehostinné krajiny.

Perníková chaloupka 2012, autor: Edita

Perníková chaloupka 2016, autor: Edita

Miranda tvořila svou Perníkovou chaloupku během jednoho sezení, které jsem pořádala u sebe doma. Na vytvoření artefaktu jsem dala 90 minut. Miranda si posléze vzala obrázek domů, protože se jí zdál nedokončený. O týden později přinesla úplně jiný obrázek, než předtím. Původně byl dost prázdný a plný bílých míst, nyní působí přeplněně. Toto je jediný obrázek, který mi „utekl“, co se týče časového limitu. Po této zkušenosti už jsem nikdy nedovolila dopracovat obrázek doma. Miranda se cítila jako Mařenka, která musí posluhovat ježibabě, držící bičík. Ten by podle rožnovské arteterapie mohl symbolizovat skryté sadistické sklony. Zároveň mi připadá, že Miranda v roli Mařenky se chce nechat trestat, ačkoli ji to bolí. Tuto agresivitu by mohly symbolizovat i Mařenčiny červené ruce. Podobně červené má i nohy. Tato ambivalence a přísnost k sobě je jedním z typických znaků dospělých dětí alkoholiků. V kotli na obrázku se vaří objekty, které vypadají jako vajíčka. V kontextu s informací od autorky, že má extrémně negativní vztah k dětem, bych uvažovala o scénérii zobrazující potraty. Jeníček má také červené ruce, což by mohlo ukazovat na spoluúčast, ale autorka ho tím vězením odstříhla od možnosti se na tom podílet, případně rozhodovat. Do role Jeníčka obsadila svého bratra alkoholika, který by dle jejích slov měl zůstat zavřený v kleci. Klec vypadá jako výstavní klece na pouti. Podle mě je možné, že Miranda chtěla

svého bratra potrestat tím, že ho „vystavila“ jako monstrum v kleci. Hutné barvy a ornamentálnost na obrázku svědčí o přehlcování, překrývání. Osoba nalevo je deformovaná, má jen nohy a hrud' a jakýsi pahýl. Bičík ji vychází z prsou. Růžovo-černá barva vlasů svědčí o nezralé, agresivní, možná až patologické postavě, explicitně zvýrazněné oči by mohly odkazovat na hysterické tendence.

Perníková chaloupka, autor: Miranda

Amélie v roce 2012 namalovala téma *Perníkové chaloupky* v interiéru. Na obrázku, který působí jako divadelní scéna, brání Jeníček Mařenku před ježibabou, která stojí vedle rozžhnuté pece. Z té se line žár v podobě světle hnědé barvy. Zde bych se ptala na problematiku peněz vzhledem k dominující hnědé barvě. Obrázek je nakreslený trhanými pohyby štětcem, což může odkazovat na neurotické tendence. Podle rožnovské arteterapie může ježibaba symbolizovat negativní aspekt matky. Při rozhovoru si autorka obsadila do postav v obrázku své dva starší sourozence a matku. Pec spolu s velkým břichem matky autorku přivedlo na myšlenku, že její sourozenci nevíkali její příchod na svět. Tomu by odpovídal i věk dětí na obrázku. Obrázek z roku 2017 se tematicky odehrává předtím, než děti vstoupily do chaloupky. Zde jsem si všimla, jak Amélie namalovala velký strom na pravé straně obrázku. Vypadá to, jako kdyby perníková chaloupka byla v koruně tohoto

stromu. Pokud bych uvažovala o tom, že perníková chaloupka symbolizuje drogu (alkohol) a strom symbolizuje mužskou autoritu, řekla bych, že tento výjev symbolizuje otce Amélie, který upřednostňoval alkohol před vším ostatním, i před vlastními dětmi. Podle přirovnání „jablko nepadá daleko od stromu“ by postava stojící pod stromem mohla být autorčina sestra, která se také potýkala se závislostí na alkoholu. Autorka se označila do role Mařenky a ta na druhou stranu řeší jiný problém, který vůbec nesouvisí se zbytkem obrázku. Její hlava je obklopená dvěma chudými a vykořeněnými stromy (připomíná nám to dva stožáry na lodi u *Mořské panny* od stejné autorky). Při doptávání se ukázalo, že se jedná o dva muže, kteří v jednu chvíli naráz hráli roli v jejím životě.

Perníková chaloupka 2012

Perníková chaloupka 2017 – autor obou obrázků: Amélie

Autorka posledního obrázku, Charlotte, se podle mě vyhnula zadání. Obraz na mě nepůsobí jako z pohádky, spíše jako vzpomínka na léto u jezera. Charlotte obsadila do role Mařenky sebe a do role Jeníčka svého bratra. Podle mě vypadá Mařenka starší než Jeníček. Chybí jim ruce, uši, i nos. Jsou barevně odděleni od zbytku výjevu, jako kdyby do obrázku nepatřili. Druhá strana zachycuje lov kachny malým člověkem vedle chaty. Chata je pod září slunce, v přeneseném slova smyslu tam může převládat mužská autorita. Chata by mohla symbolizovat rodinu. Podle mě by to, že se postavy v popředí naprosto oddělily od zbytku dění na obrázku, mohlo symbolizovat autorčinu snahu se tomuto tématu vyhnout.

Perníková chaloupka, autor: Charlotte

3.5 Adam a Eva

Dle rožnovské arteterapie je Adam a Eva vztahové téma, soustřeďující se na partnerský vztah mezi dvěma lidmi. V tomto případě jsem se hlavně soustředila na to, jak dotazované ženy vnímají partnerské vztahy, jelikož děti alkoholiků mívají tendence navazovat dysfunkční vztahy, jak již bylo uvedeno v teoretické části této práce.

Vzhledem k tomu, že všechny dotazované byly ženy, soustředila jsem se při posuzování artefaktů z pozice Evy na vztah mezi Adamem a Evou. Na třech obrázcích je vidět, že postavy spolu nějakým způsobem komunikují (drží se za ruce, dívají se na sebe), zatímco na zbytku je Eva buď obrácená zády k divákovi a k Adamovi nebo v jednom případě je dokonce obmotaná hadem. Většina obrázků má společné tzv. „tečkování“ či nutkavé tahy štětcem, což může podle mého názoru vypovídat o úzkosti a potřebě kontrolovat. Tyto prvky se nejvíce objevují v obrázku Mirandy a Angely.

Nejdříve se zaměřím na obrázek Rosalindy. S Rosalindou jsem se setkala pouze jednou v rámci arteterapeutických sezení, která jsem pořádala s členkami svépomocných skupin AI-Anon, ACA a CoDA. Na první pohled mě zaujalo několik věcí. Obrázek vypadá, jako by ho namalovalo dítě ve věku cca 12 let. Je pečlivě vymalovaný, ale působí prázdňě. Dojem prázdnoty zde tvoří

fakt, že se autorka zaměřila na vypracování jednotlivých objektů, ale prostředí nepřikládala žádnou váhu. Dalo by se zde sice hovořit o druhém plánu (stromy v pozadí na pravé straně obrázku), ale zcela zde chybí třetí plán. Jak už bylo řečeno u jiných obrázků, to by mohlo být metaforou toho, že Rosalinda setrvává duchem v minulosti a nedívá se do budoucna. Dále jsem si všimla, že obrázek působí dost nevyváženě. Na levé straně jako by se odehrával celý děj, zatímco pravá strana působí dost prázdně, až na tři zvířátka. Na obrazu se nachází tzv. racionální uhlopříčka neboli otcovská. Zde bych viděla paralelu v tom, že v její rodině se převážně řeší strana otce. Strom, který je ve středu obrázku, působí neukotveně a nezakořeněně. To může souviset s pocitem vykořeněnosti v rodině. Možná proto Rosalinda odešla z Mexika a odstěhovala se přes půl světa do Čech, což můžeme vidět i na převrácení kmenu vzhůru nohama na středu obrázku. Zvířata na obrázku by mohla symbolizovat pudové tendence, působí však spíše jako plyšová zvířátka. V tomto případě bych přemýšlela o tom, jestli zde není nějaká regrese a nezralost v přístupu ke vztahům a k sexualitě či potlačené pudy. Tato myšlenka mě napadla i při pohledu na barevnost obrázku, kterému jednoznačně dominuje světle zelená a světle modrá. Adam na obrázku ukazuje na velké svítivě žluté slunce, které by mohlo představovat mužský symbol. Nakonec mě zaujalo to, že všechny figury v obrázku jsou obtáhnuté černou linkou, čímž jsou izolované od zbytku dění v obrázku. Podle mě by to mohlo ukazovat na emoční distanc a kontrolu, což mohou být jedny ze znaků spoluzávislosti.

Adam a Eva, autor: Rosalinda

Edita mi poskytla téma *Adama a Evy* ve dvou verzích – z roku 2012 a 2014. Na obrázku z roku 2012 je dobré si všimnout, že zde chybí druhý plán a třetí je pouze naznačený. Dále v něm dominuje tmavší zelená a přepálená červená. Adam, jakoby zahalený v oparu, se natahuje pro Evin nakousnutý plod. Podle mého názoru a na základě rozhovoru s autorkou by Adam mohl představovat Editina alkoholického otce, který možná mohl na Editu něco zkoušet, když byla mladší. To by mohl symbolizovat i tmavě zelený had, který je pevně omotaný kolem stromu. Had by podle rožnovské arteterapie mohl symbolizovat mužský pohlavní orgán, pokud ho namalovala žena. V tomto případě bych usuzovala, že autorka z něj měla strach. Obrázek z roku 2014 už nepůsobí tak stísněně, ale postavy na něm jsou tak světlé, že působí až průsvitným dojmem. Celý obrázek je namalovaný mnohem trhanějšími pohyby a vypadá ještě více zahaleně, což bych připisovala tomu, že Edita v té době už dost pila. Na druhou stranu je zde však průhled do dálí, tím pádem je tu pohled do budoucnosti.

Adam a Eva 2012

Adam a Eva 2014; autor obou obrázků: Edita

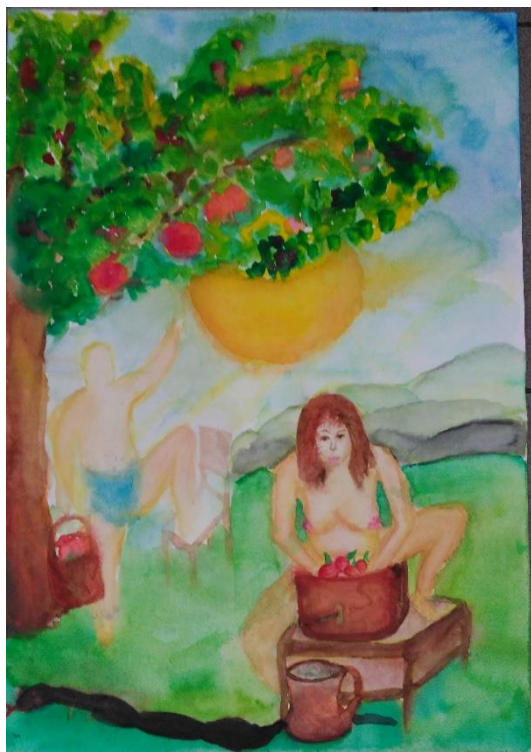
Améliin obrázek se od ostatních liší tím, že je v něm mnohem menší množství zelené barvy, zato zde dominuje červená, oranžová, hnědá a žlutá. Na obrázku je vidět podzimní krajina. Eva se natahuje pro plod a Adam ji přitom s obavami pozoruje. Tento obrázek působí dojmem, že něco končí. Amélie v té době byla v nefunkčním vztahu, čemuž svědčí i to, že postavy na obrázku spolu nekomunikují. Eva je k Adamovi i k divákovi otočená zády, což by podle rožnovské arteterapie mohlo být známkou toho, že nechce vidět, co se děje. Zároveň se však natahuje pro plod, díky kterému uvidí realitu. Obrázek by v tomto případě mohl být metaforou blížící se změny.

Adam a Eva, autor: Amélie

Na obrázku, který vytvořila Milena, je Eva v popředí a vypadá to, že zpracovává jablka na mošt. Za ní je Adam, který nese v ruce košík jablek a ukazuje na slunce. Jedná se o originální zpracování. Autorka nedodržela zadání, ať už záměrně či bezděčně, což by mohlo být známkou odporu. V centru obrázku opět vidíme zářivé slunce, na které Adam ukazuje – stejně jako v obrázku Rosalindy. Adam je skoro neviditelný, připomíná spíše ducha. Pokud vycházím z předpokladu, že slunce by mohlo představovat mužský

symbol, řekla bych, že autorka má tendence brát na sebe mužskou roli. Připadá mi, že autorka jako by Adama nepotřebovala – Eva se evidentně postará o všechno. I had jako kdyby mířil pryč z obrazu, protože v této scéně je nepotřebný.

Adam a Eva, autor: Milena

Karolínino zpracování *Adama a Evy* jsem už zmiňovala v souvislosti s tím, že v něm zcela chybí černá barva. Místo toho zde převažuje světle zelená a červená. Tato kombinace barev by mohla podle rožnovské arteterapie symbolizovat velký výdej energie, vedoucí až k vyčerpání. Dále je na obrázku hodně jednotlivých objektů a teček, které mohou svědčit o obsesivních tendencích. „Tapeta“ v podobě jablíček a kyticí dále umocňuje můj dojem, že mlží, tedy neříká vše k tomuto tématu. Mezi postavami je minimální komunikace, jen se drží za ruce. Mezi nimi je však strom, který je rozděluje. Strom by mohl představovat nějakou mužskou autoritu. V tomto obrázku také chybí horizont. Osobně mě nejvíce zaujal oranžový had, který podává Evě jablko. Vzhledem k tomu, že se vynořil ze stromu se světle hnědým kmenem,

přijde mi, že by se zde dalo hovořit o problematice incestu či nějakého mužského vzoru v podobě bratra.

Adam a Eva, autor: Karolína

Oproti Perníkové chaloupce, tvořené na papíru o formátu A2, se Miranda rozhodla použít menší formát A3 a byla s tématem *Adam a Eva* hotová za necelých 90 minut. Obrázek se od předchozího tématu podstatně liší. Úplně v něm chybí druhý a třetí plán, což může podle rožnovské arteterapie znamenat, že autorka nevidí budoucnost či východisko z této situace. Obrázek působí ostře kvůli pečlivě vykresleným stromům a keřům, což by mohlo ukazovat na neurotické tendence a na tvrdost. Když tento obrázek tvořila, bylo zřejmé, že se soustředí na všechno ostatní, jen ne na postavy. Postavy na tomto obrázku na mě působí, jako kdyby je namalovalo osmileté dítě. Jsou skoro kompletně zahalené jakýmsi zelenými skvrnami, čímž se naprosto skryjí jakékoli druhotné pohlavní znaky. Tato skutečnost by se dala připisovat tomu, že Miranda byla v dětství sexuálně zneužita svým otcem a strýcem, kteří byli alkoholici. Tomu by mohlo svědčit i to, že na obrázku je mezi Adamem a Evou velký strom, který působí jako bariéra mezi těmito dvěma postavami. Podle rožnovské arteterapie by tmavě hnědý strom mohl symbolizovat nepřejícího a přísného otce, což by v tomto případě sedělo. I zde chybí perspektiva a horizont. Nakonec bych chtěla ještě zmínit Eviny vlasy, které jsou podobně

jako stromy a keře na obrázku jednotlivě vykreslené. To by podle rožnovské arteterapie mohlo být známkou přílišné kontroly, což je jedním ze znaků spoluzávislosti.

Adam a Eva, autor: Miranda

Když jsem na jednom sezení zadala téma Adam a Eva, Angela reagovala velmi agresivně a prohlásila, že toto téma malovat nechce, protože na něj nevěří. Nakonec se rozhodla ho namalovat, ale svým způsobem. Artefakt se zásadně liší od zbytku zkoumaných vzorků už jen tím, že namalované postavy Adama a Evy jsou oblečené. To může svědčit o odporu k tématu. Oblečené postavy by také mohly symbolizovat stud. Mezi postavami není žádná komunikace. Na obrázku je velmi dominantní postava Adama, který, slovy Angely, je velmi podobný jejímu bývalému příteli. Postava Evy je v pozadí obrázku v pravém horním rohu, podle rožnovské arteterapie v rovině „já“ a v rovině přání. Je oblečená do světle zelených šatů a kolem ní je obmotaný červený had, který by mohl symbolizovat energii vášnivého těla, sexuální symbol, či mužský pohlavní orgán. Zelené šaty by mohly symbolizovat nezralost či nějaké zneužívání, což dále potvrzuje to, že Eva nemá žádné druhotné ženské znaky. Eva se navíc nachází na racionální „otcovské“ uhlopříčce. Celé prostředí obrázku působí velmi nehostinně a obrázek nemá žádný horizont, což by mohlo svědčit o tom, že autorka nemá v případě této

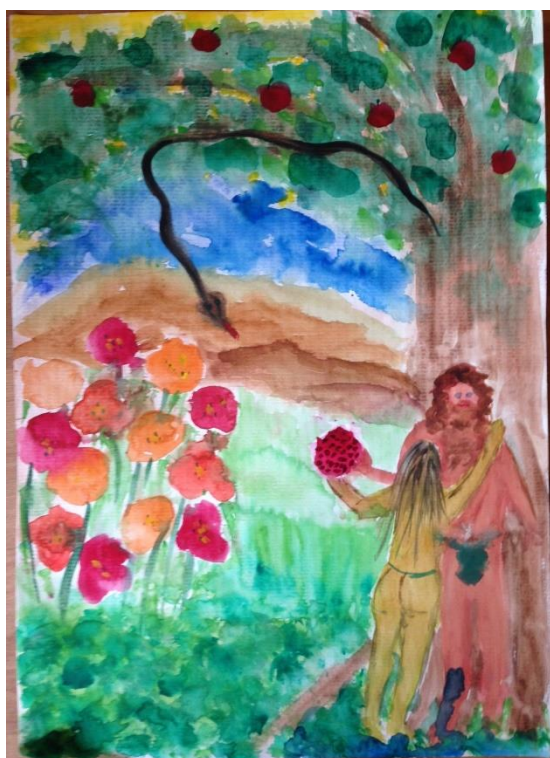
situace vidinu budoucnosti. Angela řekla, že toto téma se jí tvořilo velmi těžce a bylo jí v něm velmi nepohodlně. Když jsem se jí zkoušela ptát na podrobnosti, reagovala výbušně a odmítala se o tom dále bavit. Já osobně si myslím, že Eva na obrázku je v zajetí pudů, které jsou však potlačené. Vedle Evy se nachází jakýsi kůň. Ten by mohl symbolizovat jinou mužskou autoritu, která ovšem není tak významná, jako velmi dominantní Adam. Mohlo by se jednat o nějakého muže, na kterého si Eva myslela, ale nebyl pro ni dostatečně zralý. O tom by mohl svědčit i fakt, že je namalovaný světle hnědou barvou, tj. barvou mladší mužské autority. Prostředí na obrázku je vytvořené obsesivně agresivním „tupkováním“ štětcem.

Adam a Eva, autor: Angela

Poslední obrázek na toto téma je od autorky Charlotte. U ní proběhl výrazný výtvarný posun, ve srovnání s tématem *Mořská panna*, které tvořila jako první. Na tomto obrázku stojí Adam u stromu a Eva se k němu natahuje. Oba společně drží plod, který připomíná granátové jablko. To by podle rožnovské arteterapie mohlo představovat svornost mladých pod jednou autoritou, ale já bych v tomto kontextu viděla vajíčka, podobně jako v obráku *Perníková chaloupka* od autorky Mirandy. Charlotte také nemá děti, ale nemá k nim tak negativní vztah, jako Miranda. Adam působí, jako kdyby splýval či srůstal se stromem, zatímco Eva se po něm zoufale natahuje, aby ho třeba

neztratila. Adam je také namalovaný tzv. „přepálenou červenou“, což by mohlo odkazovat na vyčerpání. Eva má stejně jako v případě Mirandy jednotlivě vykreslené vlasy, což může ukazovat na snahu kontrolovat. Postavy mají světle zelenou barvou oddělené dolní poloviny těla od horních. To může symbolizovat odcizení v milostné oblasti. Strom působí průhledným, až nepřítomným dojmem. V tomto ohledu bych uvažovala nad slabou mužskou autoritou.

Adam a Eva, autor: Charlotte

3.6 Červená Karkulka

Červená Karkulka podle rožnovské arteterapie symbolizuje první sexuální zkušenost či menstruaci. Dotazované ženy zpracovaly toto téma nejrůznějšími způsoby. Toto téma měly zpravidla rády a dobře se jim malovalo. Jediná výjimka byla v případě Charlotte, které se toto téma dělalo obtížně po technické stránce. Naopak Angela si malování tohoto tématu vyloženě užívala. V obrázcích jsem však našla některé symboly, které je potřeba zhodnotit. Dominantní barvou v tomto tématu byla zelená a červená. Často se

objevovala i nečistá žlutá a černá. Kombinace černé a žluté je podle rožnovské arteterapie signální kombinace, upozorňující na nějaké nebezpečí či ohrožení.

Autorky si vybíraly určité etapy v příběhu. Edita, Milena, Miranda a Angela si pro zpracování vybraly část příběhu, kdy Karkulka potká vlka v lese. Pokud budeme vycházet z předpokladu, že vlk personifikuje onu první sexuální zkušenost, je na obrázku Angely vidět, že Karkulka před vlkem utíká. Karkulky výraz na Angelině obrázku připomíná obraz Výkřik od Edvarda Muncha. Zdá se, že je zděšena tím, co vidí (tj. vlka), ale vlk jí na obrázku nevěnuje žádnou pozornost či o ni nemá žádný zájem. To by mohlo být metaforou prvního odmítnutí v sexuální oblasti, které mohlo proběhnout v dětství, o čemž by mohlo svědčit to, že její vlk vypadá velmi mlsně a vlně a je dominantou obrázku.

Červená Karkulka, autor: Angela

Edita si také zvolila část příběhu, kdy Karkulka potká vlka v lese. Ten je sice veliký, ale nevypadá příliš hrozivě. Karkulka má k němu nakročeno, jako kdyby ho chtěla pohladit. Vypadá však vystrašeně. Obrázek působí nedodělaným a opatrným dojmem, jako kdyby se autorka bála něčeho, co neměla vidět. Přijde mi, že vlk Karkulku láká, aby se k němu přiblížila a Karkulka ho neochotně poslechne. V tomto případě bych se ptala, jestli

autorka nebyla vmanipulována do něčeho, co se jí v mladém věku nemělo stát, jak už jsem zmiňovala u předchozích témat autorky.

Červená Karkulka, autor: Edita

Miranda vytvořila scénu, kdy Karkulka sbírá květiny v lese a vlk se k ní zezadu blíží. V tomto případě je dobré si všimnout toho, že Karkulka nemá obličej. To by mohlo být známkou toho, že autorka možná viděla něco, co vidět neměla či nechtěla. Vlk, který by podle rožnovské arteterapie mohl symbolizovat krutost, neovladatelnost, pudy, či sexualitu obecně, připomíná spíše lidskou postavu v kostýmu a působí spíše směšně. Zdá se, že se na Karkulku chystá vrhnout, aniž by to Karkulka čekala. Zajímavé je, že vlk stojí vedle tří tmavě hnědých stromů, které v obraze tvoří iracionální uhlopříčku. Tyto stromy by podle mě mohly symbolizovat starší mužské autority v Mirandině rodině, kteří byli všichni závislí na alkoholu – otec, strýc a bratr. Tyto stromy v kombinaci s vlkem by také mohly ukazovat na možné zneužívání v rodině.

Červená Karkulka, autor: Miranda

Obrázek Amélie zobrazuje část příběhu, kdy myslivec již rozřízl vlkovo břicho a Karkulka s babičkou jsou už v bezpečí. Podle rožnovské arteterapie je myslivec správným a zdravým aspektem otcovské figury a postavou, která řeší situaci. V tomto případě jsem posoudila, že Amélie měla celkem zdravý přístup ke svému prvnímu sexuálnímu zážitku, nebo naopak čeká na nějakého zachránce.

Červená Karkulka, autor: Amélie

Podobně je tomu u Charlotte, která vytvořila scénu, kdy babička a Karkulka jsou již osvobozené a jdou na procházku. Vlk i myslivec už na obrázku nejsou, protože už splnili svou roli. Zároveň bych však věnovala pozornost místu nad chaloupkou, které vypadá, že se v něm autorka snažila něco skrýt. Mezi mraky zde prosvítá žlutá barva, čímž by se opět mohlo na něco upozorňovat. Celkově je na pravé straně obrázku prázdná, což může svědčit o emočním vakuu na straně „já“ či o emočním deficitu. Veškerý děj se odehrává na straně „ty“. Postavám také naprosto chybí druhotné ženské znaky, což by mohlo symbolizovat nějaké problémy s ženstvím.

Červená Karkulka, autor: Charlotte

V poslední řadě bych chtěla věnovat prostor obrázku Mileny. Milena opět vytvořila situaci odlišující se od tradičního pojetí tématu. Na obrázku je Karkulka otočená zády k divákovi, v rukách drží kosu a je obklopená zakrvácenými zbytky vlka. V tomto případě jsem uvažovala o dvou možnostech – buď Milena nechtěla uposlechnout zadání a vzepřela se, nebo se jedná o metaforu ženy, která naprosto ovládla muže a doslova ho

„vykostila“, nebo se mu chce pomstít. Karkulka je vykreslená jako slovanský energický typ (viz. barva a tvar těla). Kusy neodpovídá jednomu vlkovi, spíše se zdá, že jich pokosila několik. Vzhledem k uvedenému bych uvažovala o typické falické ženě, tj. žena tvrdá, přebírající mužské prvky chování – dominanci, nadřazenost.

Červená Karkulka, autor: Milena

4. Diskuse

Ve výtvarné tvorbě členů rodiny alkoholiků byly nalezeny jisté společné prvky. Obrázky dotazovaných žen obsahovaly společné znaky v barevnosti, kompozici, i symbolice. V případě barevnosti můžeme uvažovat o podobném stylu prožívání emocí, v případě kompozice lze uvažovat o uvažování ve vztahové rovině a v případě symboliky můžeme uvažovat o podobných zkušenostech. Zpravidla používaly velmi syté a zářivé barvy. Nejčastěji se v tvorbě dotazovaných žen objevovala světle zelená, červená, oranžová, nečistá žlutá a hnědá. V obrázcích dotazovaných často chyběly druhé a třetí plány a celkový prostor vypadal zamlženě a prázdně. Co se týče symboliky, nejčastěji měly autorky problém se stromy a postavami. Také se u nich často vyskytovalo tzv. „tečkování“, které by podle mého názoru mohlo odkazovat na úzkostlivé a nutkavé tendence. Všechny obrázky působí rozsekaným dojmem. Tím myslím, že objekty na obrázku nejsou provázané mezi sebou a opticky tak vzniká dojem, že k sobě nepatří. Také se v nich nachází nedotažená bílá místa. To vzbuzuje stejný dojem. V tomto kontextu jsem vyvodila závěr, že autorky nemají jasno ve svých emocích a uniká jim kontext a realita. Dalo by se uvažovat i o vysoké tendenci k manipulaci v těchto rodinách. Toto jsou jedny z podstatných znaků příbuzných alkoholiků, které byly již popsány v teoretické části.

V uvedených tématech byly dle mého názoru jasně vidět prvky závislosti a spoluzávislosti. Téma *Perníkové chaloupky* ukazovalo na závislostní tendence u autorky Edity, a naopak odkazovalo na spoluzávislostní tendence autorky Karolíny.

Dále se v tématech řešily i partnerské vztahy. V několika případech se ukázalo, že autorky staví do dominantní pozice muže (Adama), zatímco ony stojí v pozadí. Téma *Adama a Evy* bylo u dvou autorek vyloženo problematické, protože dle mého názoru odkazovalo na možné sexuální zneužívání v rodině či v blízkém okolí. U tématu *Mořská panna* se primárně řešil vztah k ženství a k emocím. U tohoto tématu se často ukazovala

problematika potlačovaných emocí a negativního postoje k ženství, což jsou časté znaky spoluzávislých.

Téma *Červená Karkulka*, které podle rožnovské arteterapie symbolizuje první sexuální zkušenost, autorky tvořily rády. Dle mého názoru byly ve dvou případech vidět známky možného zneužívání či špatné sexuální zkušenosti. V jednom případě došlo k originálnímu zpracování tématu, kdy Karkulka rozsekala několik vlků na kusy. To by mohlo ukazovat na to, že autorka má buď potřebu se mužům mstít, nebo zaujímá ve vztazích velmi dominantní pozici. Možná by to mohla být forma citové obrany, což je také jedním ze společných prvků chování u příbuzných alkoholiků. Tuto obranu jsem nejvíce pociťovala u autorky Angely. Práce s ní byla velmi náročná, protože na všechny metodické rady reagovala velmi agresivně a nechtěla je vůbec poslouchat. Při interpretacích mluvila velmi neosobně, jako kdyby se nechtěla citově angažovat. Nejlépe se mi naopak pracovalo s artefakty autorky Edity. Její obrázky pro mě byly dobře čitelné a dobře se mi s ní komunikovalo.

Touto studií jsem podle mého názoru ukázala, že ve výtvarné tvorbě příbuzných alkoholiků se mohou nacházet společné prvky, odkazující na závislost v rodině. V některých případech jsem i našla tendence k závislostem a známky spoluzávislosti. Zároveň jsem podle mého názoru ukázala, že ženy, které mají v rodině alkoholika, navazují problémové vztahy, špatně vnímají realitu a mají obtíže rozpoznávat emoce. Je však potřeba ke každému případu přistupovat individuálně a nepaušalizovat, protože každá autorka je jedinečná osobnost.

Osobně si myslím, že lze příbuzné alkoholiků považovat za samostatnou cílovou skupinu pro arteterapii. Stejně jako pro tyto lidi existují svépomocné skupiny, řekla bych, že arteterapie by pro ně byla přínosná.

IV. ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala problematikou alkoholismu z pohledu příbuzných alkoholiků a arteterapeutickou prací s nimi. S pomocí odborné literatury byla vytvořena teoretická část této práce, která se zaměřovala na definici alkoholismu, jeho příčiny a stádia. Také byly zmíněny dvě psychické nemoci, které mohou důsledkem alkoholismu vzniknout. Dále se práce soustředila na vlivy a faktory, které ovlivňují utváření osobnosti. Zvláštní pohled byl věnován vlivu alkoholického prostředí na vývoj jedince a na manipulaci v rodině. Poté byl definován rozdíl mezi dospělými dětmi alkoholiků a partnery alkoholiků. V poslední řadě byly uvedeny možnosti, jak těmto lidem pomoci, včetně možnosti využití arteterapie s rodinami alkoholiků.

Hlavním cílem praktické části bylo získání odpovědí na výzkumné otázky, jejichž znění bylo: Jsou ve výzkumném vzorku společné znaky v barevnosti, kompozici a symbolice? Jsou v jednotlivých zadaných tématech společné znaky, ukazující na problematiku alkoholismu v rodině? Jsou v jednotlivých zadaných tématech společné znaky, ukazující na spoluzávislost?

Pro zjištění odpovědí na tyto otázky bylo použito kvalitativní metody – případové studie. Za cílovou skupinu byly zvoleny dospělé ženy, které měly příbuzného alkoholika – většinou jednoho z rodičů. Čtyři z osmi dotazovaných žen nebyly z České republiky. S těmito ženami jsem pořádala arteterapeutická sezení, kde ženy nejdříve malovaly pod mým metodickým vedením a já posléze interpretovala jejich artefakty. Zbýlé čtyři ženy, které studují či studovaly v Ateliéru arteterapie mi poskytly své obrázky a já se jich metodou rozhovoru ptala na jejich dětství a prožívání s alkoholickým rodičem. K interpretaci jsem zvolila čtyři pohádková témata: *Mořská panna*, *Perníková chaloupka*, *Adam a Eva*, *Červená Karkulka*.

Provedení této studie bylo složitější, než jsem si myslela. Vzhledem k tomu, že mám s touto problematikou osobní zkušenost, měla jsem problém

nahlížet na artefakty objektivně a formulovat neutrální otázky při jejich interpretaci s autorkami. Největším úskalím však bylo samotné sbírání artefaktů. Všechny autorky prezentovaných artefaktů jsou mé známé, proto jsem předpokládala, že bude jednoduché od nich získat obrázky. Opak se však ukázal být pravdou. I když autorky z Čech věděly, že jsem sama vyrostla s alkoholickým rodičem, nechtěly o svých zážitcích příliš mluvit. S mnohem větší otevřeností jsem se setkala v případě autorek z jiných zemí, z nichž všechny navštěvují svépomocné skupiny.

Studie ukázala, že v obrázcích příbuzných alkoholiků se mohou nacházet společné prvky v barevnosti, kompozici i symbolice. V obrázcích se často objevovaly syté barvy a mezi nejčastěji používané barvy patřily světle zelená, červená, oranžová, žlutá, a hnědá. Naopak většinou chyběla černá. Většina obrázků byla namalovaná v horizontální pozici, s výjimkou tématu *Adam a Eva*, kdy zhruba polovina autorek namalovala toto téma na vertikální úrovni. V obrázcích byl velmi často problém s perspektivou a poměrem velikosti. Také se v nich objevovaly patologicky vypadající stromy.

Druhou a třetí výzkumnou otázku není snadné od sebe jednotlivě rozlišovat. Druhá výzkumná otázka se nejvíce potvrdila v případě autorky Edity a Angely. Obě měly rodiče alkoholiky, ale obě také měly tendence k závislostem. Edita se dokonce léčila se závislostí na alkoholu. V ostatních případech se spíše potvrdila třetí výzkumná otázka, tj. otázka spoluzávislosti. Ta se projevila především v tématech *Mořská panna* a *Adam a Eva*, protože tato témata především řeší problematiku vztahů, ženství, emocí a sexuality.

Autorky, se kterými jsem prováděla arteterapeutická sezení, si je velmi užívaly a chtěly pokračovat i v budoucnu. Proto si myslím, že by stálo za to, zabývat se touto cílovou skupinou více a pořádat arteterapii jen s příbuznými alkoholiků, stejně jako existují svépomocné skupiny pouze pro příbuzné alkoholiků. Je však nutné dodat, že z tak malého vzorku nelze vyvodit tvrzení, která by se vztahovala na všechny příbuzné alkoholiků.

V. BIBLIOGRAFIE

- ACA. (2006). *Adult children: alcoholic/dysfunctional families*. Torrance, CA: Adult Children of Alcoholics World Service Organization.
- Anonymní alkoholici: příběh o tom, jak se tisíce mužů a žen vyléčilo z alkoholismu*. (1996). New York: Alcoholics Anonymous World Services.
- Beattie, M. (1999). *Přestaňte být závislí: jak přestat ovládat druhé, mít se rád, a pečovat o sebe*. Praha: Pragma.
- Drvota, S. (1973). *Osobnost a tvorba*. Praha: Odeon.
- Edmüller, A., & Wilhelm, T. (2003). *Nenechte sebou manipulovat!: jak rozpoznat manipulaci a prosadit svou vůli*. Praha: Grada.
- Franz, M.-L. v. (2011). *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Praha: Portál.
- Freud, S. (2005). *Výklad snů* (Sv. 5). Pelhřimov: Nová tiskárna.
- Fürst, M. (1997). *Psychologie: včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*. Olomouc: Votobia.
- Hendl, J. (2012). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (Sv. 3). Praha: Portál.
- How Al-Anon works for families & friends of alcoholics*. (1995). New York: Al-Anon Family Groups.
- Kast, V. (2000). *Dynamika symbolů: základy jungovské psychoterapie*. Praha: Portál.
- Lhotová, M. (2010). *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- Linesch, D. G. (1993). *Art therapy with families in crisis: overcoming resistance through nonverbal expression*. New York: Brunner/Mazel Publishers.

- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada.
- Müller, L., & Müller, A. (. (2006). *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Riedel, I. (2002). *Obrazy v terapii, umění a náboženství: interpretace obrazů z pohledu hlubinné psychologie*. Praha: Portál.
- Röhr, H.-P. (2011). *Závislé vztahy: léčba a uzdravení závislé poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- Šicková-Fabrice, J. (2008). *Základy arteterapie*. Praha: Portál.
- Tóthová, J. (2011). *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: Transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Praha: Portál.
- Ühlinger, C., & Tschui, M. (2009). *Když někdo blízký pije: rady pro rodiny osob závislých na alkoholu*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2004). *Základy psychologie*. Praha: Karolinum.
- Woititz, J. G. (2000). *Adult children of alcoholics*. Deerfield Beach, Fla.: Health Communications.

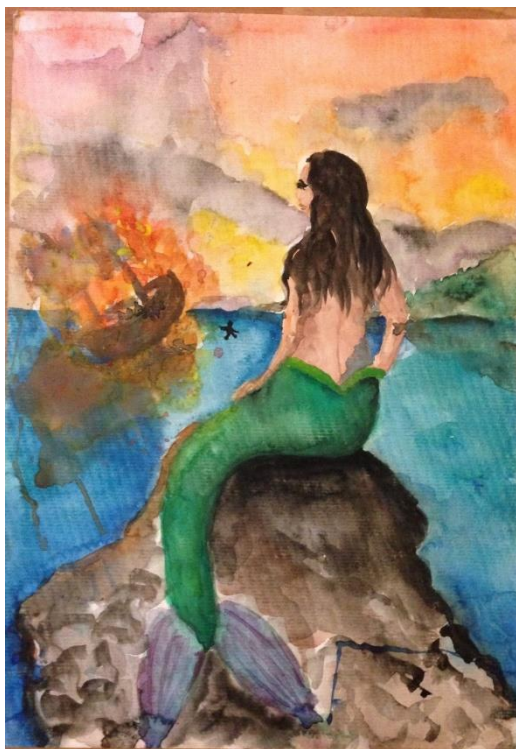
VI. PŘÍLOHY

1. Rosalinda

Obr. č. 1: Adam a Eva

2. Amélie

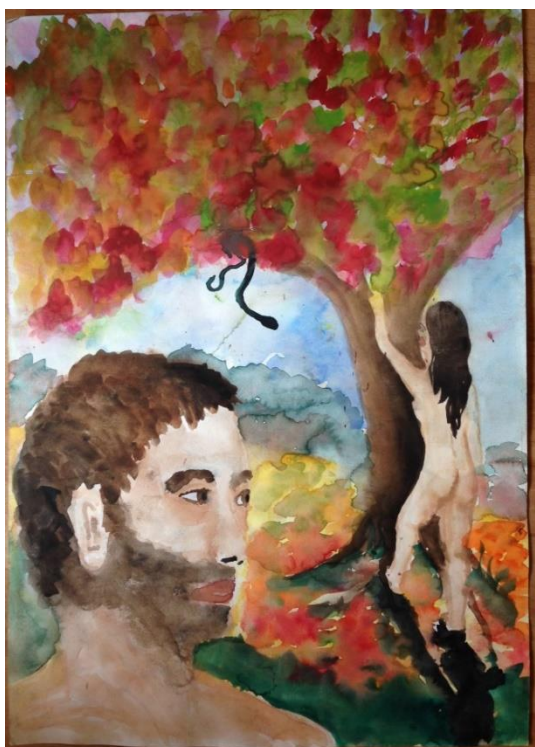
Obrázek č. 2: *Mořská panna*

Obrázek č. 3: *Perníková chaloupka* 2012

Obrázek č. 4: *Perníková chaloupka* 2017

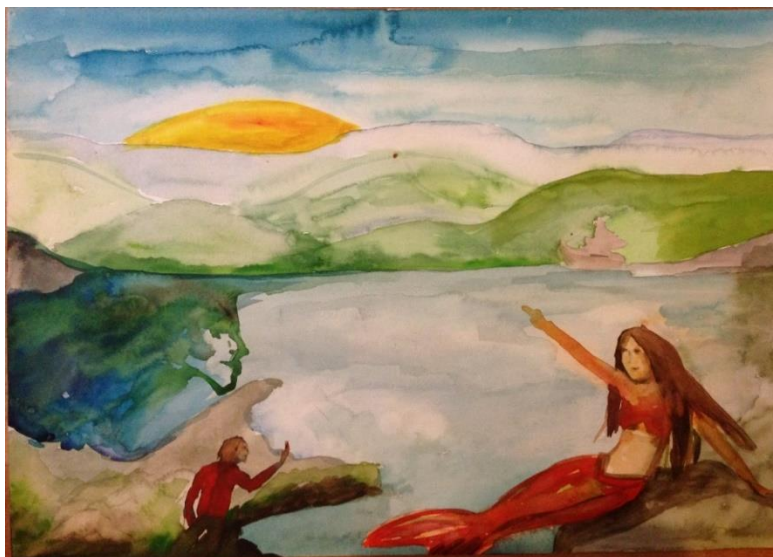

Obrázek č. 5: *Adam a Eva*

Obrázek č. 6: Červená Karkulka

3. Edita

Obrázek č. 7: *Mořská panna* 2012

Obrázek č. 8: *Mořská panna* 2013

Obrázek č. 9: *Mořská panna* 2014

Obrázek č. 10: *Perníková chaloupka* 2012

Obrázek č. 11: *Perníková chaloupka* 2016

Obrázek č. 12: *Adam a Eva* 2013

Obrázek č. 13: *Adam a Eva* 2016

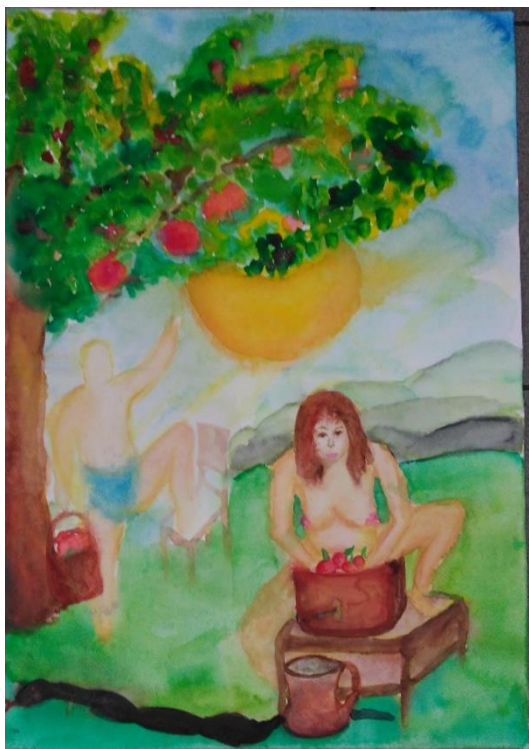

Obrázek č. 14: *Červená Karkulka*

4. Milena

Obrázek č. 15: *Mořská panna*

Obrázek č. 16: *Adam a Eva*

Obrázek č. 17: *Červená Karkulka*

5. Karolína

Obrázek č. 18: *Mořská panna*

Obrázek č. 19: *Perníková chaloupka 2016*

Obrázek č. 20: *Adam a Eva*

6. Miranda

Obrázek č. 21: *Perníková chaloupka*

Obrázek č. 22: *Adam a Eva*

Obrázek č. 23: Červená Karkulka

7. Angela

Obrázek č. 24: *Mořská panna*

Obrázek č. 25: *Adam a Eva*

Obrázek č. 26: Červená Karkulka

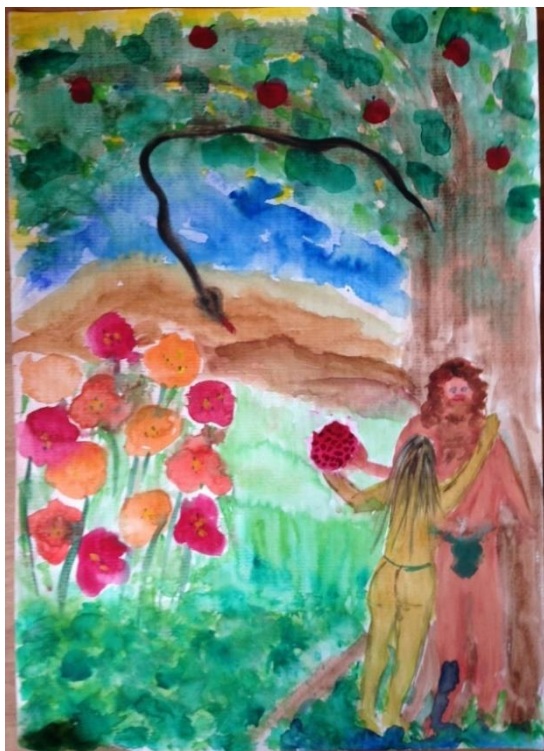
8. Charlotte

Obrázek č. 27: *Mořská panna*

Obrázek č. 28: *Perníková chaloupka*

Obrázek č. 29: *Adam a Eva*

Obrázek č. 30: *Červená Karkulka*